

1.01
Prejeto 3. 3. 2010

UDK 355.426(460)(=163.6)"1936/1939"

Avgust Lešnik*

»Nuestros Españoles«. ¹ Donesek k vlogi jugoslovanskih/slovenskih prostovoljcev v španski državljanski vojni 1936-1939

IZVLEČEK

Državljska vojna v Španiji (1936-1939) je razklala domačo in svetovno javnost. Španske konservativne sile in vojaška hunta so imele podporo v nemškem nacizmu in italijanskem fašizmu, obrambo Španske republike pa je aktivno podprla demokratična svetovna javnost in nudila španskemu ljudstvu moralno, gmotno pomoč, pa tudi udeležbo prostovoljcev.

Najcelovitejši vpogled v problematiko »naših Špancev« (prostovoljcev iz Jugoslavije) nam daje zbirka KPJ in španska državljanska vojna, ki jo hrani Arhiv Jugoslavije v Beogradu. KPJ je bila v Kraljevini Jugoslaviji edini organizator v nujenju podpore in pomoči republikanski strani. V času druge (socialistične) Jugoslavije je bilo razmeroma veliko objavljenega na temo jugoslovanskih prostovoljcev v Španiji, vendar ni bila ta tema nikoli predmet izčrpnega raziskovalnega dela. Več ali manj je vse, razen redkih izjem, ostalo na ravni zbiranja spominov udeležencev vojne v Španiji. V študiji je podana analiza strukture prostovoljcev iz Jugoslavije (starost, poklic, spol, politično pripadnost, nacionalnost idr.), v dodatku pa nov poimenski seznam, ki temelji na novejših mednarodnih raziskavah in primerjalni metodi. Avtor opozarja, da v seznamih nemalokrat prihaja do dvojnega štetja zaradi neenakih kriterijev. Seznam se je povečal s 1664 leta 1971 na 1927 oseb »jugoslovanskega« izvora, 574 od teh jih izvira iz slovenskih dežel.

Ključne besede: Španija, državljanska vojna (1936-1939), ljudska fronta, falanga, Mednarodni odbor za nevmešavanje v Španiji, jugoslovanski/slovenski prostovoljci v mednarodnih brigadah, Komunistična partija Jugoslavije

ABSTRACT

»NUESTROS ESPAÑOLES«. CONTRIBUTION ON THE ROLE OF YUGOSLAV/SLOVENIAN VOLUNTEERS IN THE SPANISH CIVIL WAR 1936-1939

The Spanish Civil War (1936-1939) divided the Spanish and global community. The Spanish conservative forces and military junta were supported by the German nazism and Italian fascism, while the defence of the Spanish Republic was actively supported by the

* Dr., redni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za sociologijo, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: avgust.lesnik@ff.uni-lj.si

¹ Prev. Naši Španci. Publikacija »Nuestros Españoles« je izdal Komisariat mednarodnih brigad v Madridu 1937 (reprint izdaja, Sarajevo 1984).

democratic global community, which provided the Spanish people with the moral support, material aid as well as the participation of volunteers.

The most thorough insight into the issue of »our Spaniards« (volunteers from Yugoslavia) is provided by the collection Communist Party of Yugoslavia and the Spanish Civil War, kept in the Archives of Yugoslavia in Belgrade. In the Kingdom of Yugoslavia, the Communist Party of Yugoslavia was the only organiser of aid and assistance for the Republican side. In the Second (socialist) Yugoslavia, quite a lot of material was published with regard to Yugoslav volunteers in Spain. However, this topic has never been the subject of extensive research. More or less everything, save for few exceptions, remained at the level of collecting the memories of the participants of the Spanish Civil War. This study provides an analysis of the structure of Yugoslav volunteers (age, profession, sex, political adherence, nationality, etc.), and the appendix contains a new list of names based on the more recent international research and the comparative method. The author emphasises that double entries often occur in the lists due to inconsistent criteria. In comparison with the 1971 list of 1664 persons, the current list includes 1927 persons of »Yugoslav« origin, 574 of these Slovenians.

Key words: Spain, Civil War (1936-1939), People's Front, Phalanx, International Committee for Non-Intervention in Spain, Yugoslav/Slovenian volunteers in international brigades, Communist Party of Yugoslavia

Mednarodni odziv na spopad »dveh Španij«

Znano je, da je španska državljanska vojna uradno trajala skoraj tri leta (od 17. julija 1936 do 1. aprila 1939), da je terjala več kot milijon človeških žrtev, obenem pa je globoko razklala svetovno javnost. Medtem ko je demokratični javnosti tridesetih let prejšnjega stoletja simbolizirala neomajno voljo po ohranitvi demokracije in odporu proti fašizmu, je pomenila za evropsko desnico zadnji preizkus na poti k obračunu svetovnih razsežnosti. Toda tragika krvavega spopada za Pireneji ni le v tem, da levici ni uspelo zaustaviti napadalnega pohoda desnice, pač pa ga je posebej usodno opredelilo dejstvo, da sta se na španskih tleh spopadli tudi dve levici in dve videnji revolucije, komunistična in anarhistična, torej pristaši premišljene revolucionarne organizacije na eni in množične spontanosti na drugi strani.

Da bi razumeli globlje vzroke tega širokega prizorišča vojnega spopada - če popošlim - med taboroma protifašizma in reakcije, moramo vsekakor upoštevati tudi temeljno razvrstitev družbenih, ekonomskih in političnih silnic, ki so Španiji krojile usodo v tridesetih letih prejšnjega stoletja, tj. krepitev demokratičnega in republikanskega gibanja, reševanje agrarnega in narodnostnega vprašanja ter regionalne avtonomije, nadalje vprašanje odnosov med delom in kapitalom, vprašanje življenjske ravni najširših delovnih slojev prebivalstva in njihovega izobraževanja, oblikovanje ljudske fronte idr. Vojaški udar (*pronunciamento*)² generala Franca je pravzaprav napovedal le končnico daljšega procesa in končnega obračuna »dveh Španij«, tj. med dvema antagonističnima stranema: sproletariziranih delavskih in kmečkih množic ter zavezniških demokratičnih slojev na eni z vladajočimi razredi zemljelastniške oligarhije, bogatega meščanstva, visoke duhovščine, monarhistov, militaristov in falangistov/fašistov na drugi strani. Preprosto rečeno, ni bilo več prostora za obe, tj. za tradicionalno, v preteklost zavrto Španijo ter za pričako-

² Vojaški puč je uradno vodila t. i. »Zveza nacionalne obrambe« (*Junta de Defensa Nacional*), od tod so vstajniki dobili ime »nacionalisti«.

vano/želeno socialno revolucijo republikansko-proletarske smeri, ki naj bi v Španiji razrešila nakopičena odprta socialno-ekonomska in regionalna vprašanja, ne nazadnje pa tudi pospešila procese demokratizacije in modernizacije.³

Parlamentarne volitve v kortes, 16. februarja 1936, nedvomno predstavljajo kulminacijo politične polarizacije španske družbe, ki je vodila v vojni spopad, hkrati pa je imel volilni rezultat, z zmago ljudske fronte, tudi nedvoumno sporočilnost ključnim političnim dejavnikom v mednarodni skupnosti, tj. zahodnim demokracijam, fašističnim silam in Sovjetski zvezi.

Že spopad v predvolilnem času je bil kazalnik pospešene polarizacije, do katere je prišlo v preteklih petih letih, pri čemer je ljudska fronta zahtevala odločno vnovično uveljavitev socialne politike iz let 1931-1933, desnica pa radikalne ustavne spremembe, še posebno specifičnega večinskega volilnega sistema. Apokaliptični značaj vizij obeh strani o tem, kaj naj bi pomenila zmaga nasprotnika, je nudil zgovoren dokaz njune nesposobnosti za soobstoj. Za ljudsko fronto bi zmaga desnice vodila naravnost v 'fašizem', za desnico pa bi zmaga ljudske fronte pripeljala do 'boljševistične' revolucije.⁴

Te volitve so prvič v zgodovini druge republike pomenile enakovreden spopad med velikima, kohezivnima levima in desnima zavezništvo; prvo je prejelo nekaj več kot 4,8 milijona glasov, drugo nekaj manj kot 4 milijone, medtem ko je bil center, z manj kot 450.000 prejetimi glasovi, tako rekoč politično nevpliven. Ob povedanem velja spomniti na uveljavljeni večinski sistem, ki je na eni strani silil v ustanavljanje velikih predvolilnih koalicij političnih strank (tudi programsko raznorodnih, kot je bilo to v španskem primeru, tako na levici kot desnici), na drugi strani pa je podelil zmagoviti strani (levemu bloku) nesorazmerno večje število poslanskih mest od prejetih volilnih glasov.

Ob volilni zmagi levega tabora seveda ne gre spregledati, da se ljudski fronti niso pridružili anarhisti, brez dvoma najbolj pomemben revolucionarni dejavnik v španski družbi, so pa voditelji anarhističnih strank v zadnjih dneh volilne kampanje podprli ljudsko fronto, in to proti tradicionalni praksi bojkotiranja volitev, kar je slednji prineslo okoli 800.000 glasov, odločilnih za njeno zmago nad desnico. Pomen tega preobrata je izjemen za nadaljnji tok španskih dogodkov, saj so anarhisti dotlej na splošno nasprotovali politični dejavnosti - strankam, volitvam in parlamentom - v korist vztrajnemu sindikalnemu boju, veri v spontano revolucijo in ideji o revolucionarni splošni stavki.

Zmaga ljudske fronte je bila za *desni, konservativni tabor* prej presenečenje kot ne. Konservativne sile - predvsem tiste, ki so zastopale interese svetne in posvetne aristokracije ter njene privilegije - so črpale svojo moč iz še vedno močnih ostankov fevdalizma v Španiji. S temi interesi so sovpadali tudi interesi vojaških vrhov in pristašev monarhije (alfonzisti in karlisti). Vsi naštetih se niso mogli sprizniti z obstojem republike in njene postopne liberalnodemokratske preobrazbe. Španska desnica je po bolečem porazu vztrajno trdila, da volitve niso bile pravilne, saj naj ne bi odražale resničnega stanja politične volje španskega ljudstva; na tej podlagi je zgradila svoj 'legitimni' upor proti vladi ljudske fronte. Seveda ne gre

³ Avgust Lešnik: Jugoslawen in Spanischen Bürgerkrieg. V: Jahrbuch für Forschungen zur Geschichte der Arbeiterbewegung, 2006, št. 1, str. 37.

⁴ Martin Blinkhorn: Demokracija in državljanska vojna v Španiji (1931-1939). Ljubljana 1995 (dalje Blinkhorn, Demokracija), str. 47.

prezreti, da je desnici manjkal skupni, povezovalni element; tega je našla v *Španski falangi* (ustanovljeni 1932) in njeni ideologiji, ki je poudarjala obrambo tradicionalnih španskih institucij, hkrati pa bila zelo blizu nemškemu nacizmu in italijanskemu fašizmu, kar se je odražalo tudi v njenem programu. Na volitvah februarja 1936 se pojavi sama in doživi odmeven polom, s tem ko ne pride v kortes.⁵ Njen čas šele prihaja, saj bo prek nje prišla nujna zunanja pomoč fašističnih držav v državljanski vojni; slednja bo falangi ponudila tudi možnost pridobivanja članstva, še zlasti potem, ko bo postala leta 1937 v nacionalističnem, antirepublikanskem taboru državna stranka.

Ko je v Španiji prevzela oblast nova vlada ljudske fronte, se je začelo obdobje radikalizacije, ki so ga spremljale provokacije tako z leve kot desne. Desničarske organizacije (od monarhistov do falangistov) so ustanovljale lastne oborožene milice in začenjale s terorjem proti levičarjem in republikancem. Desničarski teroristi so ubili več kor petdeset znanih osebnosti levice in delavskega gibanja; leвица je prav tako odgovorila s terorjem, posebno anarhisti. Očividec se spominja: »Provokacije so bile spontane in tudi na skrivaj nadzorovane. Imele so namen destabilizirati špansko družbo in se hkrati odzivati temu dogajanju. Bile so grozljive v svojem nasilju in krutosti in so zdaj postale nekaj običajnega v španskem političnem življenju. Dežela se je čedalje bolj polarizirala in to je dobivalo skoraj histerične razsežnosti. Množice demonstrantov so polnile madridske trge, povsod je bilo videti plakate s Stalinovim obrazom, v vladi pa se je razpasla retorika revolucije.«⁶ Ko je poleti 1936 desnica nazadnje napadla republiko, so se razdori na levi in neizprosne delitve v vrstah španskega socializma izkazali kot ključni dejavniki ranljivosti demokratičnega gibanja. Upor generalov proti republiko je zaznamoval ne le začetek tistega, čemur pravimo »državljska vojna«, pač pa tudi tistega, kar je A. Oliveira označil s sintagmo *subguerra civil* ('vzporedna' državljanska vojna),⁷ namreč medsebojno uničujoče obračunavanje med socialisti, republikanci, komunisti, anarhisti, anarhosindikalisti in siceršnjimi privrženci levice. Ta zapleteni notranji položaj je moč razbrati tudi iz znamenitega dela Georgea Orwella, *Poklon Kataloniji*.⁸

⁵ Pierre Broué, Émile Témime: Španska revolucija in državljanska vojna. Ljubljana 1986 (dalje Broué, Témime, Španska revolucija), str. 36.

⁶ Stephen Koch: Dvojna življenja: vohuni in pisatelji v sovjetski vojni ideji proti zahodu. Ljubljana 1995 (dalje Koch, Dvojna življenja), str. 331.

⁷ Antonio Ramos Oliveira: Historia de España. Ciudad de México 1952.

⁸ Peter Vodopivec: O Orwellovem »premišljevanju« o Španiji (Spremna beseda). Ljubljana 2009, str. 337-228: George Orwell je prišel v Španijo konec decembra 1936, da bi se - kot je zapisal v sklepnem komentarju svojih španskih doživetij - »bojeval proti fašizmu«, saj je vojno v Španiji razumel kot »obrambo civilizacije pred blaznim uporom vojske«, ki so ga vodili Hitlerjevi somišljeniki in 'plačanci'. Kmalu pa je spoznal, da je spopad mnogo globlji in v Španiji poteka tudi revolucija, ki je do skrajnosti razdelila ljudskofrontni, republikanski tabor, pri čemer med njenimi nasprotniki niso bili le meščanski liberalci in 'desni' socialisti, temveč tudi komunisti s Sovjetsko zvezo na čelu. Ljudska fronta je bila »pravzaprav zavezništvo med sovražniki«, je razočarano zapisal po vrnitvi v Anglijo, »med strankami na vladni strani komunisti niso stali na skrajni levi, temveč na skrajni [protirevolucionarni] desnici«. Orwellu se je zdelo komunistično stališče, da je treba vojno najprej dobiti in šele nato misliti na revolucijo, sicer smiselno in razumno, še leta 1943 pa je tudi menil, da je bil »izid španske vojne odločen v Londonu, Parizu, Rimu in Berlinu, in ne na španskih tleh«. Toda v isti sapi se je dobro zavedal, da je liberalno-komunistična zadušitev revolucionarnega nemira usodno skrčila socialno zaledje ljudskofrontnega zavezništva; komunisti, ki so nasprotja med različnimi strujami v delavskem gibanju izrabljali za krepitev lastnega položaja in za brutalen obračun s svojimi in sovjetskimi nasprotniki, pa so s težnjo, da bi spopad omejili na »nerevolucionarno vojno«, zapravili »strateško prednost« protifrankističnega tabora in pomembno prispevali k njegovemu porazu.

Španija je prva sunkovito in tragično okusila brezobzirno nasilje militaristov, saj je na njenih tleh prišlo do prvega spopada mednarodnega fašizma z demokracijo v 20. stoletju. Bila je izpostavljena napadom združenih sil uporniških generalov, nemškega nacizma in italijanskega fašizma.⁹ Vojna, ki jo je mednarodni fašizem sprožil proti španskemu ljudstvu, bombardiranje nezaščitenih mest, uničevanje kulturne dediščine, prelivanje krvi nedolžnega prebivalstva, vse to je se je izkazalo za krvavi uvod v fašistični naskok na Evropo ter hkrati za preizkusni poligon odziva sveta in evropskih držav na napadalno vojno nasilje na pragu druge svetovne vojne. Vojna pa je obenem izpričala nemoč *Društva narodov* pri korenitem reševanju vprašanj državne suverenosti in ozemeljske celovitosti svojih članic in držav nasploh.

Znano je, da je tedaj marsikatera demokratična vlada zatajila ter Španijo osamila z zaporo meja ter kopenskih in morskih poti do nje; pri tem so se druge države sklicevale na svojo nevtralno vlogo. V tem kontekstu je tudi razumeti pobudo Velike Britanije in Francije, da se je v Londonu oblikoval *Mednarodni odbor za nevmešavanje v Španiji*, v katerega je do konca septembra 1936 pristopilo 27 držav, med njimi tudi Kraljevina Jugoslavija. Sliši se absurdno, da sta k *Odboru* pristopili tudi Italija in Nemčija, a njun namen je bil očitno ovirati ostale države članice *Odbora* pri morebitnem pošiljanju pomoči. Nič manj absurdno ni, da je v *Odboru* sodelovala tudi Sovjetska Zveza (ta se je, kot vemo, še kako vpregla v spopad!), a v tej protifašistični vojni sta bili na kocki tako usoda španske revolucije kot tudi usoda širšega revolucionarnega vala, ki se je začel v Rusiji leta 1917. Če upoštevamo Stalinov dogmatizem, njegovo sektaško politiko, sojenje nekdanjim boljševističnim voditeljem in čistko v partijskih vrstah, je njena udeležba v *Odboru* videti absurdna le na prvi pogled.¹⁰ Španski socializem je bil namreč večstrankarski, tako da je tudi družbena revolucija leta 1936 bila večstrankarska revolucija.¹¹ Vsa neustreznost zahteve, naj se socialistično in komunistično gibanje vodita iz enega samega 'svetovnega' središča (Moskve), je v španski državljanski vojni privrela na površje. Geslo Kominterne o spopadu med demokracijo in fašizmom ter način njegovega uresničevanja v praktičnem ravnanju *ljudske fronte* v Španiji sta v marsikaterem pogledu prispevala k zameglitvi in nevtralizaciji pravega razrednega spopada, pristne družbene revolucije.¹²

Ob pravkar povedanem ne gre prezreti, da španska državljanska vojna živi tudi v mitu kot zadnji tragični razcvet revolucionarnega idealizma Kominterne. Žal se

⁹ Izjemno pomembna je bila tudi 'diplomatska' vloga Lizbone, ki je postala eden največjih centrov zarote proti španski republiki. Iz Portugalske je prihajala pomoč, ki sta jo pošiljali Italija in Nemčija, upornikom pa so bila na voljo tudi portugalska pristanišča, letališča, tovarne in celo policija ter 20.000 portugalskih prostovoljcev, *viratosov*. Med 'prostovoljci' na frankistični strani so bili najštevilnejši Italijani (120.000), ki so se skupaj z Nemci (60.000), maroškimi najemniki (100.000), Portugalci, irskimi katoličani in ruskimi belogardisti bojevali proti republikancem. Podatki števila vojakov so za celotno vojno obdobje.

¹⁰ Avgust Lešnik: Les volontaires yougoslaves dans la guerre civile espagnole. V: Tant pis si la lutte est cruelle : volontaires internationaux contre Franco. Paris 2008, str. 374.

¹¹ O tem gl.: Reiner Tosstorff: Andreu Nín und Joaquin Maurin : vom revolutionären Syndikalismus zum antistalinistischen Kommunismus. V: Ketzler im Kommunismus. Hamburg 2000, str. 218-241.

¹² Malone enak odnos Kominterne in Moskve je kmalu zatem doletel (med 2. svetovno vojno) narodnoosvobodilni boj in politične spremembe v Jugoslaviji. O tem gl.: Avgust Lešnik: The Development of the Communist Movement in Yugoslavia during the Comintern Period. V: The International Newsletter of Communist Studies Online, 2005, str. 54-59.

to ne sklada z dokumentom, ki govori o nasprotnem: 14. septembra 1936 je Stalin sklical politični sestanek, posvečen Španiji, v moskovski *Lubjanki*, na katerem so opredelili naslednje obdobje sovjetske navzočnosti v španski vojni. Dotlej se je Sovjetska zveza na skrivaj in javno odzivala na dogajanje v Španiji pretežno prek Kominterne. Na sestanku pa je bilo sklenjeno, da bodo vse dejavnosti Kominterne v Španiji podrejene neposrednemu nadzorstvu sovjetske tajne politične policije (NKVD), hkrati pa je bilo zaukazano, da mora tajna policija prevzeti popolno oblast nad špansko komunistično partijo.¹³ Od tedaj je Španija postala prizorišče brutalnih akcij NKVD-ja, med katerimi je izginilo mnogo sovjetskih državljanov in komunistov drugih držav, ki so se v internacionalnih brigadah borili proti fašizmu. Med žrtvami so bili tudi Antonov-Ovsejenko, ljudski komisar za vojsko in mornarico v prvi sovjetski (Leninovi) vladi, nadalje privrženci Trockega in sovjetski general Berzin, svetovalec v republikanskem glavnem štabu, ki se je osebno pritožil Stalinu zaradi ravnanja NKVD-ja.¹⁴

Medtem ko so se v *Odboru za nevmešavanje* razpredale diplomatske igre in spletke, se svetovna napredna javnost ni le dvignila v bran republike in obsodila špansko reakcijo in pomoč, ki jo je uživala pri fašističnih državah, pač pa je od samega začetka španske državljanske vojne nudila španskemu ljudstvu moralno in gmotno pomoč, kmalu zatem pa tudi udeležbo prostovoljcev. Gibanje solidarnosti s španskim ljudstvom se je v posameznih državah odelo v svojske organizacijske oblike z ustanovitvijo krajevnih in državnih odborov za pomoč španskemu ljudstvu, nakar je v Parizu avgusta 1936 nastal tudi *Mednarodni odbor za pomoč španskemu ljudstvu*, da bi prevzel nalogo usklajevanja mednarodne solidarnosti.¹⁵

Prvi prostovoljci, ki so se pridružili obrambi republike, so bili politični (in ekonomski) izseljenci, ki so se bili zatekli v Španijo, in udeleženci Mednarodne delavske olimpijade (*Spartakijade*), ki naj bi se bila začela v Barceloni 25. julija 1936 (kot protifašistična protiutež olimpijskim igram v Berlinu), a se zaradi vojaškega udara ni začela. Ti udeleženci so oblikovali prve vojaške enote (*centuriones*) in jih vključili v enote Ljudske protifašistične straže (*milice*). Postopno so po kopnem in po morju začeli prihajati v Španijo prostovoljci iz posameznih evropskih držav; vlada republike je dala 22. oktobra 1936 soglasje k predlogu, da naj bi tuji prostovoljci oblikovali posebne vojaške enote - mednarodne brigade.¹⁶

Ne gre prezreti, da je španska republika nemudoma pridobila tudi podporo in soglasje italijanskega protifašizma. Italijanska komunistična stranka /PCI/ je skupaj s socialistično /PSI/¹⁷ in drugimi strankami in protifašističnimi skupinami¹⁸ - prek

¹³ Koch, Dvojna življenja, str. 338-339.

¹⁴ Marjan Britovšek: Carizem, revolucija, stalinizem, II., Ljubljana 1980, str. 245.

¹⁵ Akcijo je vodil italijanski komunist Giulio Cerreti (Allard). Za razmeščanje prostovoljcev je skrbel mednarodni odbor, ki so ga sestavljali Luigi Longo (Gallo), Giuseppe Di Vittorio (Nicoletti) in Francoz André Marty. Odbor je imel svoje središče v Albacetu, kamor je 14. oktobra 1936 prišlo prvih 500 prostovoljcev. Po besedah Longa »potovanja prostovoljcev iz srednje Evrope organizira komunist, bodoči maršal Tito, Josip Broz« (Broué, Témime, Španska revolucija, str. 321).

¹⁶ *Voluntarios Internacionales de la Libertad* (Mednarodni prostovoljci svobode). Vse brigade so bile pod komunističnim nadzorom in so imele svoje politične komisarje. Vsi nekomunisti, ki so hoteli vstopiti v mednarodne brigade, so morali prestati zaslišanje s strani NKVD-ja. Prav zaradi tega so nekateri tuji prostovoljci raje vstopali v vrste anarhistov oz. v milice.

¹⁷ Enotna akcija obeh strank, komunistične in socialistične, je bila v duhu podpisanega *Pakta o organiziranju skupnega boja proti fašizmu* (1934).

¹⁸ V skupno akcijo se je vključila tudi organizacija TIGR, ki je bila že od konca dvajsetih let povezana tudi z vodstvi italijanskih antifašističnih skupin in gibanjem *Giustizia e Libertà* (Pravičnost in

centrov v tujini - z navdušenjem pozdravila boj španskega ljudstva in odkrito obsodila frankistični puč. PCI in PSI sta v tej fazi, po vzoru svojih internacional (komunistične in socialistične), predvsem zbirali gmotno in finančno pomoč ter organizirali proteste proti prvim znamenjem Mussolinijevega vmešavanja in name-ranega neposrednega nastopa v Španiji; italijanska politična emigracija pa je v podporo republiki organizirala prodorno radijsko in novinarsko propagandno dejavnost. Prva organizirana skupina prostovoljcev - *Colonna Italiana* -, ki je odšla v Španijo, je bila sestavljena iz pripadnikov italijanskega liberalno-socialističnega gibanja *Giustizia e Libertà*, katerega osrednja osebnost je bil Carlo Rosselli.¹⁹ *Colonna* je dobila enoten pečat antifašizma in političnega dejanja. Vanjo so se namreč vključili borci različnih političnih struj, pa tudi taki brez strankarske pripadnosti; v tistih prvih mesecih je odražala nagonski odziv italijanske protifašistične emigracije, ki se je znašla pred pomembno preizkušnjo. Na tej začetni stopnji je protifašistična emigracija pridružila *Colonna C. Rosselli* tudi enoto *Centuria Gastone Sozzi*,²⁰ ki je delovala v okviru *Columna Libertad*; posamezni prostovoljci različnih političnih usmeritev, ki so že bili v Španiji ali sicer v emigraciji, pa so se vključili v prve španske enote. Takrat so italijanski prostovoljci - med njimi je bilo največ komunistov, a ni manjkalo niti anarhistov, republikancev, članov gibanja GL (*giellini*)²¹ in socialistov - ustanovili bataljon Garibaldi, ki je kasneje prerasel v brigado. V njenih vrstah so bili tudi prostovoljci (italijanski, hrvaški in slovenski) iz Istre in z Reke, ki so jih statistično prištevali k skupini 'Italijanov'.

V mestu Albacete so uredili glavni štab *Baze mednarodnih brigad v Španiji* za prve večje skupine prostovoljcev (s službo za kadre, intendanturo, službo za vojaško usposabljanje, nadalje sanitarno službo, pošto in cenzuro, službo za informacije in varnostno-obveščevalno službo ter celo zgodovinski odsek za zbiranje in hrambo dokumentacije, kasnejši arhiv *Generalnega komisariata mednarodnih brigad*), iz katerih so sprva oblikovali bataljone, kasneje pa še brigade. V bataljone so vstopale čete, ki so podobno kot le-ti bile oblikovane pretežno po ključu nacionalne pripadnosti oziroma po znanju jezika.²²

Med letoma 1936 in 1938 je v Španijo prispelo okoli 40.000 prostovoljcev - protifašistov iz 54 evropskih, ameriških in azijskih držav (med njimi je bilo več kot

svoboda) v Parizu. V tem kontekstu je bil tudi dosežen dogovor (*Akcijski pakt*, Pariz, 15. 12. 1935) o skupnem delovanju med PCI, TIGR-om in drugimi protifašističnimi organizacijami (v Julijski krajini) v boju proti fašizmu. Pakt je prvi in edini predvojni sporazum italijanske komunistične stranke z nedelavsko organizacijo in pomeni združitev protifašističnih sil v Julijski krajini in povezavo narodnega gibanja s protifašističnim gibanjem naprednih evropskih sil. Organizacija TIGR se je torej že od samega začetka dejavno vključila v solidarnostne akcije s špansko republiko; prek svojih ilegalnih poti in zvez je organizacija pomagala prostovoljcem, ki so se odpravljali na špansko bojišče. K solidarnosti z antififašistično Španijo sta pozivali tudi ilegalni primorski glasili narodnih revolucionarjev Ljudska fronta in Svoboda. O tem gl.: Milica Kacin - Wohinz, Marta Verginella: Primorski upor fašizmu (1920-1941). Ljubljana 2008; Il fascismo e il martirio delle minoranze / Fašizem in zatiranje manjšin. Trst/Trieste 2004.

¹⁹ Carlo Rosselli (1899-1937), liberalni socialist, politični voditelj, novinar, zgodovinar in antififašistični aktivist, se je proslavil s sloganom *Oggi in Spagna, domani in Italia* / »Danes v Španiji, jutri v Italiji« (v govoru na Radiu Barcelona, november 1936), ki je tedaj postalo pravo programsko geslo, nadvse tehtno in aktualno v odnosu na italijansko prihodnost.

²⁰ Centurija (stotnija) je dobila ime po Gastoneju Sozzi (1903-1928), komunistu in politiku, ki ga je umorila fašistična policija. O tem gl.: Alvaro López: La centuria Gastone Sozzi. Roma 1984.

²¹ Oboroženi pripadniki gibanja *Giustizia e Libertà*. O tem gl.: Constanzo Casucci: Archivi di »Giustizia e Libertà« (1915-1945). Roma 1969.

²² O tem gl.: Ludwig Renn: Španski rat. Sarajevo 1959; Luigi Longo: Internacionalne brigade u Španjolskoj. Zagreb 1967.

1900 'Jugoslovanov', od teh približno 570 Slovencev),²³ da bi se borili na strani republike.²⁴ Njihove vojaške enote so bile izraz mednarodne solidarnosti s španskim ljudstvom.²⁵ Z dejanji so dokazovale, da je boj španskega ljudstva hkrati boj vsega naprednega človeštva proti fašizmu in fašističnim vojnim pohodom.²⁶ Tej trditvi pritrjuje ne nazadnje tudi dejstvo, da so v drugi svetovni vojni borci mednarodnih brigad nesporno odigrali izjemno pomembno vlogo pri organizaciji odporniškega gibanja ali narodnoosvobodilnega boja v mnogih evropskih državah pod fašistično/nacistično okupacijo.

Arhivski viri, dokumenti in literatura

Dokumentarno gradivo o 'jugoslovanskih' prostovoljcih v španski državljanski vojni hranijo pretežno arhivi, muzeji in (bivši) inštituti za zgodovino delavskega gibanja, ki se nahajajo v glavnih mestih nekdanjih jugoslovanskih republik (v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani idr.); seveda pa je manjše količine tega gradiva mogoče najti tudi pri zasebnikih. Glede na nastanek virov je to dokumentacijo mogoče razvrstiti v gradivo, ki je sad delovanja partijskih organov (KPJ), nato v gradivo policijskih, upravnih in sodnih organov Kraljevine Jugoslavije ter v izvirno gradivo *mednarodnih brigad*.²⁷ Posebno skupino tvorijo še osebni dokumenti, pisma in zapiski interbrigadistov, zbirke fotografij in tiskovin ter spominski spisi.

Najcelovitejši vpogled v pričujočo tematiko nudi arhivska zbirka »*Komunistička partija Jugoslavije i španski građanski rat*«, ki jo hrani (zdaj že bivši) Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije /A CK SKJ/ v Beogradu; le-ta je po razpadu Jugoslavije /1991/ prešel v sestav Arhiva Jugoslavije /AJ/ in bil leta 2003 preimenovan v Arhiv Srbije i Crne Gore /A SCG/. Večino zbirke tvorijo fotokopije dokumentov, ki jih v izvirniku hranijo fondi Kominterne v sklopu bivšega Centralnega partijskega arhiva pri Inštitutu marksizma-leninizma v Moskvi (zdaj: RTs KhIDNI²⁸). Gre za dokumentarno gradivo Kontrolne komisije CK KPJ in partijskega predstavništva v Parizu ter predstavništva KPJ pri CK KP Španije; tu se nahajajo tudi dokumenti *Baze Mednarodnih brigad v Španiji* - Oddelka za kadre, nadalje gradivo 13., 15. in 129. interbrigade, topniških oddelkov posameznih interbrigad ter spisi o koncentracijskih taboriščih v Franciji, v katera so bili interbrigadisti internirani po porazu španske republike. V vsebinskem pogledu gre za zapisnike, pisma, poročila, dnevna povelja in odredbe ter sezname, statistične po-

²³ O dilemah pri izbiri kriterijev za umeščanje prostovoljcev po nacionalnem sestavu, konkretno med 'Jugoslovane', gl. zaključno poglavje.

²⁴ Med tujimi prostovoljci je bilo največ Francozov (~ 10.000), Italijanov (~ 3.350), Nemcev (~ 3.000), Poljakov (~ 3.000), Američanov (~ 3.000), Angležev (~ 2.000), Avstrijcev (~ 2.000) idr. Pomenljivo je, da se je na Francovi strani borilo samo kakih 1000 tujih prostovoljcev.

²⁵ »Potrebno je poudariti, da ti borci niso bili niti plačanci niti, razen v redkih primerih, pustolovci. Bojevali so se za svojo stvar.« - Eric Hobsbawm: Čas skrajnosti : svetovna zgodovina 1914-1991. Ljubljana 2000, str. 152.

²⁶ »Tako španska vlada kot - natančneje rečeno - komunisti, ki so imeli v njej vse večji vpliv, so vztrajali, da socialna revolucija ni njihov cilj, in dejansko je bilo videti, da so naredili vse, da bi ohranili nadzor nad njo in jo na grozo revolucionarnih navdušencev preusmerili. Tu ne gre, so poudarjali, za vprašanje revolucije, temveč za obrambo demokracije.« - prav tam, str. 154. Prim. z op. 8 (George Orwell).

²⁷ Centralni arhiv v Španiji se nahaja v Salamanci: *Archivo General de la Guerra Civil Española /AGGCE/*, Salamanca (*Sección Guerra Civil del Archivo Histórico Nacional /AHN/*).

²⁸ *Rossiiskii tsentr khraneniia i izucheniia dokumentov noveishei istorii*.

datke in karakteristike o 'jugoslovanskih' prostovoljcih ipd. Pozornost pritegujejo tudi dokumenti o življenju '*jugoslovanskih*' *špancev* v francoskih taboriščih Gurs, Vernet in Argeles: o njihovi številčnosti, namestitvi, obleki, higienskih pogojih, zdravstvenem stanju, o organizaciji kulturno-prosvetnega življenja v taboriščih idr. Ta zbirka obsega tudi osebne dosjeje posameznih interbrigadistov, njihove izjave, popisne pole in življenjepise.²⁹

V fondu Kominterne /KI/ - Sekcije KPJ (Arhiv SCG v Beogradu) se hranijo pisma generalnega sekretarja KPJ Josipa Broza - Tita, poročila in ostalo gradivo z dragocenimi podatki o tej problematiki, posebej še o organiziranju odhajanja 'jugoslovanskih' prostovoljcev v Španijo, o primerih neuspešnih odprav s prostovoljci in marsičem drugim.

Med gradivom upravnih organov oblasti v Kraljevini Jugoslaviji velja opozoriti na fond Ministrstva za notranje zadeve, posebej še oddelka za zaščito države, ki ga prav tako hrani Arhiv SCG. To ministrstvo je budno spremljalo dejavnost naprednih sil za pomoč španski republikli in malodane vsakodnevno razpošiljalo podrejenim organom - banovinskim in okrožnim oblastem - okrožnice, s katerimi je odredilo represivne ukrepe proti članom KPJ in proti vsem, ki so kakor koli izražali naklonjenost španski republikli ali poskušali prestopiti mejo z namenom, da bi se pridružili španski republikanski vojski. Med prilogami k policijskim spisom niso redka pisma '*jugoslovanskih*' *špancev*, ki jih je zasegla cenzura. Po letu 1938 se občutno množijo zapisniki strogih policijskih zaslišanj vseh povratnikov iz Francije. Opozoriti velja še na policijske pole članov KPJ in drugih udeležencev v španski državljanski vojni ter evidenčno policijsko kartoteko, v kateri so popisani ne le '*jugoslovanski*' *španci*, pač pa tudi marsikateri vidnejši voditelji KP Španije, člani republikanske vlade in siceršnji politični ali vojaški prvaki španske republike.

Med najdragocenejša pričevanja o udeležbi 'Jugoslovanov' v boju za obrambo španske republike sodita njihova rokopisna zapuščina in spominsko gradivo. Tako hrani npr. Arhiv SCG v Beogradu osebni fond Veljka Vlahovića in *Dnevnik* (1935-1937) Vladimira Čopića (Senjka),³⁰ Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani pa osebni fond Dragotina Gustinčiča (Danila Golubjova), Državni arhiv Hrvatske v Zagrebu osebni fond Božidara Adžije in Augusta Cesarca. V bogatih zbirkah fotografij, ki jih hranijo muzeji, inštituti in posamezni arhivi, je najti veliko fotografij '*jugoslovanskih*' *špancev* s fronte, še več pa iz taborišč v Franciji.³¹ Tiskovine, kot so letaki, lepaki in razglasi ter tedanji listi in časopisi,³² so prav tako zgodovinski

²⁹ Dušan Filipović: Zbirka »Jugoslovenski dobrovoljci u španskom ratu« u Arhivu CK SKJ. V: Arhivski pregled, 1969, št. 2, str. 49-60; Josipa Bosiljka Paver: Arhivska gradja o španjolskim dobrovoljcima u jugoslavenskim arhivima. V: Španjolska 1936-1939. Zagreb 1986 (dalje Španjolska 1936-1939), str. 364-369.

³⁰ Arhiv Jugoslavije (AJ), f. Šp., IV-d/1. V. Čopić, eden od ustanoviteljev KPJ, je na začetku 1937 odšel v Španijo, kjer je mdr. opravljal naloge političnega komisarja, zatem pa komandanta 15. mednarodne brigade Lincoln. Novembra 1938 je bil poklican v Moskvo, aretiran in ubit aprila 1939. O tem gl.: Ivan Očak: Vojnik revolucije : život i rad Vladimira Čopića. Zagreb 1980.

³¹ Naši Španci : zbornik fotografija i dokumenata o učešću jugoslovenskih dobrovoljaca u Španskom ratu 1936-1939. Ljubljana 1961. Na tem mestu naj omenimo, da so slovenski španski borci svojo dokumentarno gradivo podarili Knjižnici Jožeta Mazovca, ki se nahaja v stavbi nekdanjega njihovega domicila »Kulturni dom Španski borci« v Ljubljani (Moste). Pričujoče gradivo je študijsko obdelala Andrejka Novakovič in ga predstavila v magistrskem delu: Delovanje slovenskih španskih borcev v Španiji in po končani vojni v domovini (Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana 2008).

³² Reprint izdaje: Dimitrovac : list bataljona »Dimitrov« 1937. Beograd 1968; »Nuestros Españoles« (Ediciones del Comariado de las brigadas internacionales, Madrid 1937). Sarajevo 1984; Krv i

vir, ki ga ne kaže zanemariti. Tovrstno gradivo hranijo vsi današnji državni arhivi (Slovenije, Hrvaške, Srbije, Črne gore, Bosne, Makedonije), pa tudi večina krajevnih arhivov na tleh bivše Jugoslavije ter številne knjižnice, zlasti Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani in Zagrebu.

Ohranjeno dokumentarno gradivo nam daje celovito podobo o sodelovanju 'jugoslovanskih' prostovoljcev v španski republikanski vojski, o široki in razvejani dejavnosti KPJ pri nujenju pomoči španski republiki ter množični podpori napredne javnosti, prav tako pa tudi pregled neuspešnih ukrepov oblasti, da bi preprečile tovrstno pomoč kot tudi onemogočile svojim državljanom odhod med prostovoljce v Španijo.

Zgodovinska literatura o španski državljanski vojni je nastajala v jezikih narodov Jugoslavije od samega začetka tamkajšnjega oboroženega spopada.³³ Že tedaj so v Kraljevini Jugoslaviji razpečavali več brošur: *Španija* (zbirka pesmi o napredni in borbeni Španiji), v prevodu književnika Jovana Popovića; *Naši u Španiji* (Rodoljub Čolaković), tiskana v Parizu v knjižni založbi CK KPJ; *Španija u plamenu* (Rodoljub Čolaković/R. Bosanac), tiskana v Zagrebu; že zgoraj omenjena brošura *Krv i život za slobodu*, tiskana s pomočjo Nacionalne zveze španskih študentov v Barceloni; *Španjolski susreti* (August Cesarec), tiskana v Torontu leta 1938 (Zagreb 1961); *Španija između smrti i rađanja* (Oto Bihalji-Merin),³⁴ ki je bila najprej razposlana na Švedskem in v Angliji, šele po drugi svetovni vojni (1946) pa tudi v Jugoslaviji; šlo je za prvo obsežnejše besedilo o španski državljanski vojni v Jugoslaviji. Ta sicer publicistično in literarno obarvana besedila so prva postregla z resnico in bistvom burnega dogajanja v Španiji.

Šele po drugi svetovni vojni, z ustanovitvijo socialistične Jugoslavije, so prvič nastali na jugoslovanskih tleh pogoji za širše, neovirano in vsestransko pisanje o velikih španskih dogodkih.³⁵ Kljub temu ta pomembna tema sodobne svetovne zgodovine ni bila predmet načrtnega raziskovalnega dela in celostne znanstvene obravnave niti ene od jugoslovanskih institucij, ki se ukvarjajo z novejšo zgodovino,³⁶ pač pa se je vseskozi osredotočalo (razen redkih izjem),³⁷ predvsem na zbiranje spominov udeležencev španske državljanske vojne.³⁸ Spomini 'jugoslovanskih' udeležencev obrambe republikanske Španije³⁹ so nedvomno svojevrsten in

život za slobodu : slike iz življenja in boja študentov iz Jugoslavije v Španiji (Barcelona 1938). Beograd 1969.

³³ Edvard Kocbek: Premišljevanje o Španiji. V: Dom in svet, 1937, št. 3, str. 90-105; ponatis v: Kriza revije »Dom in svet« leta 1937 : zbornik dokumentov. Ljubljana 2001 (dalje Kocbek, Premišljevanje), str. 155-174. S tem kritičnim člankom - o vlogi Cerkve v Španiji - je vodilni mislec slovenskih krščanskih socialistov povzročil hud in daljnosežen razkol v slovenskem katoliškem izobraženstvu.

³⁴ Pierre Merin, Peter Thoene (psevdonima).

³⁵ Mirko Košir: Španija na braniku demokracije, svobode in miru (1936-1939). Ljubljana 1946; Alojz Ravbar: Zakaj je padla španska republika. Ljubljana 1971 idr.

³⁶ Milenko Palić: Španski gradjanski rat 1936-1939 u jugoslavenskoj istoriografski literaturi. V: Španjolska 1936-1939, str. 384; Peter Vodopivec: Zgodovino pisje in Španska državljanska vojna. V: Broué, Témime, Španska revolucija, str. 477-486.

³⁷ Trivo Inđić: Španski socijalistički pokret i gradjanski rat 1936-39. V: Istorija 20. veka, 1987, št. 1, str. 7-56.

³⁸ O tem gl.: Španija 1936-1939 : zbornik sjećanja jugoslavenskih dobrovoljaca u španskom ratu, I-V. Beograd 1971 (dalje Španija, zbornik sjećanja). V tem zborniku so objavljeni spomini prek 300 udeležencev španske državljanske vojne; Bili smo v Španiji : spomini slovenskih prostovoljcev. Ljubljana 1958; Bili smo v Španiji : spomini slovenskih prostovoljcev. Ljubljana 1960; Naši Španci. Ljubljana 1978; Slovenci, španski borci. Ljubljana 1982; Nevenka Troha: Španski borci iz revirjev. Trbovlje 1986; Naši Španjolski dobrovoljci/I nostri volontari di Spagna/Naši španski prostovoljci. Rijeka 1988 idr.

³⁹ Marko Orešković-Krntija: Autobiografija. Zagreb 1950/1976; Božidar Maslarić: Moskva-Mad-

dragocen zgodovinski vir, ker razkrivajo številne okoliščine tega zapletenega dogajanja in problema, kot so: odmevi na informacije o burnem dogajanju v Španiji, motivi in priprave za odhode posameznikov in skupin v Španijo (te so spremljale neštete težave in ovire), orisi življenja in boja v sami Španiji, umik iz Španije, življenje v taboriščih v Franciji in Nemčiji, osebni liki borcev, ki so padli v boju v Španiji idr.

Pričujoči spomini so pisani zelo korektno, vsebinsko bogato, z veliko naklonjenostjo in razumevanjem pravičnega boja španskega ljudstva za demokracijo. Hkrati pa moramo opozoriti, da to dragoceno zgodovinsko gradivo še vedno ni dodobra izkoriščeno, predvsem ne kot pomembna sestavina kompleksnega in znanstvenega pogleda na državljansko vojno v Španiji. Ne gre pa prezreti, da je skupna poteza malone vseh spominov, tudi '*jugoslovanskih*' udeležencev obrambe republikanske Španije, da v njih ni zaslediti poglobljene obravnave ter iskanja vzrokov za poraz in kapitulacijo republikanske Španije, še posebno ne z vidika sumničenja, da so bile vojaške operacije republikanske vojske predmet špekulacij ter posledično vodene za nekogaršnje interese in potrebe zunaj Španije, kot to trdi npr. J. Hernández.⁴⁰

Na koncu naj še opozorimo, da je jugoslovanska zgodovinska literatura o španski državljanski vojni dopolnjena in obogatena s prevodnimi deli.⁴¹ Seveda pa je treba upoštevati, da se pisci o španski državljanski vojni ne razlikujejo le po objektivnosti,⁴² pač pa se delijo po črno-beli črti: na prijatelje španske demokracije in 'objektivne' razlagalce španskega fašizma,⁴³ ki naj bi se od fašizma sploh razlikoval po nekaterih Francovih lastnostih in po združenih zaveznikih, kjer si je *caudillio* podredil izrazito fašistično falango in katoliške organizacije ter karliste.⁴⁴

rid-Moskva. Zagreb 1952; Veljko Kovačević: V okopih Španije : spomini španskega borca. Ljubljana 1959; Jože Vergan: Od Marezig do Madrida. Ljubljana 1962; Viktor Jeriha: Fantje z vseh koncev sveta. Ljubljana 1971; Gojko Nikoliš: Korijen, stablo, pavetina : memoari. Zagreb 1980; Veljko Vlahovič: Španski gradjanski rat. Beograd/Titograd 1981; Aleš Bebler, Memoari. Beograd 1982 idr.

⁴⁰ Hesus Ernandes [Jesus Hernández]: Republikanska Španija i Sovjetski Savez. Beograd 1953. O tem gl. op. 8 (George Orwell).

⁴¹ Artur Koestler: Španski testament [Ein spanisches Testament]. Ljubljana 1939; Ludwig Renn: Španski rat [Der spanische Krieg]. Sarajevo 1959; Luigi Longo: Internacionalne brigade u Španjolskoj [Le brigate internazionali in Spagna]. Zagreb 1967; Thomas Hugh: Španija proti Španiji : kronika državljanske vojne [The Spanish Civil War]. Ljubljana 1969; Manuel Tuñón de Lara: Španska državljanska vojna [La guerra civile spagnola]. V: Zgodovina revolucija XX. stoletja, 2 [Storia delle rivoluzioni del XX secolo]. Ljubljana 1971, str. 85-285; André Malraux: Upanje [L'espoir]. Ljubljana 1984; Pierre Broué, Émile Témime: Španska revolucija in državljanska vojna [La révolution et la guerre d'Espagne]. Ljubljana 1986; Martin Blinkhorn: Demokracija in državljanska vojna v Španiji, 1931-1939 [Democracy and Civil War in Spain]. Ljubljana 1995; George Orwell: Poklon Kataloniji [Homage to Catalonia]. Ljubljana 2009 idr.

⁴² »Kdor bo pisal zgodovino o teh strašnih dnevih in se bo otrešel vseh poenostavljanj, bo moral reči, da je resnica o španski vojni razdeljena, kakor so razdeljeni njeni ljudje. Na obeh straneh se godijo krute stvari, obe strani sta krvavi, noben tabor ni izvzet od krivde na mučenju, ubijanju, požigih in ostalih nečloveških dejanjih. To je treba reči zato, ker večina evropskega tiska poroča tako, da nehotе vzbujajo predstavo o belem ali pravičnem ter o rdečem ali ubijalskem taboru. Če pa je zares potrebno kak tabor posebej ošibati, potem je to fašistični tabor, ki se postavlja za branilca krščanstva, pa pri tem nekrščansko nastopa.« - Kocbek, Premišljevanje, str. 164.

⁴³ Rudi Čačinovič: K Prvemu spopadu fašizma in demokracije (Predgovor). V: Blinkhorn, Demokracija, str. 7.

⁴⁴ Karlizem je bil zagrizeno monarhistično in ultra tradicionalistično gibanje z močno podporo kmetov, v glavnem v Navarri. Karlisti, privrženci španskega pretendenta za prestol don Carlosa in njegovih naslednikov, so se bojevali v treh državljanskih vojnah, 1833-1839 in 1847-1849 na strani don Carlosa (Carlos María Isidro de Borbón, 1788-1855 /Trst/) ter 1872-1876 na strani don Carlosovega vnuka (Carlos María de los Dolores de Borbón, 1848-1908) proti liberalcem, republikancem in socialistom.

Komunistična partija Jugoslavije in španska državljanska vojna

KPJ je bila tako rekoč glavni in edini organizator v Kraljevini Jugoslaviji v nudenju podpore in pomoči španskemu ljudstvu v njegovem boju proti generalsko-fašističnim upornikom. Že takoj po izbruhu vojaško-fašističnega upora proti vladi ljudske fronte v Španiji je KPJ zadnje dni julija 1936 pozvala jugoslovanske narode, da odločno protestirajo proti pomoči, ki sta jo generalu Francu pošiljali fašistični vladi Italije in Nemčije. »Boj španskega ljudstva je naš boj!« je pisal takrat *Proleter*. »To je boj ljudstva za pravico, da bo gospodar svoje usode, to je boj za obrambo svobode, kruha in miru, to je boj proti fašizmu in vojni. Pomagajmo jim hitro, vneto in z enakim navdušenjem, s kakršnim španski borci dajejo svoja življenja za stvar demokracije in svobode.« Akcije solidarnosti z bojem španskega ljudstva so bile vsestranske: pošiljanje prostovoljcev v špansko republikansko vojsko, zbiranje materialne pomoči in javna obramba boja španskega ljudstva s pisanjem, govori in druge oblike boja proti reakcionarnim klevetam glede značaja tega boja. KPJ je tudi razkrivala pravi smisel izjave vlade Milana Stojadinovića o njeni dozdevni nevtralnosti v primeru Španije.⁴⁵

Čeprav je bilo še nekaj drugih poskusov organiziranja pomoči republikanski Španiji, so se te aktivnosti odvijale pretežno v okviru akcij in delovanja KPJ na zavest vseh naprednih demokratičnih sil v državi: »Boj junaškega španskega ljudstva ni le boj, ki bo obrodil zmago ali poraz demokracije le v Španiji, pač pa pomeni začetek oboroženega spopada med fašizmom in demokracijo po vsem svetu. Nemški, italijanski in ostali fašisti so to tudi tako razumeli in izdatno pomagajo svojim zaveznikom v Španiji. Kar je najbolj reakcionarnega, najbolj mračnega, pa ne le v Španiji, temveč po vsem svetu, se je zarotilo ne le proti španskemu ljudstvu in njegovi svobodi, pač pa tudi proti demokraciji in svobodi v vseh državah. Ni tu naš namen, da bi vam to na dolgo in široko pojasnjevali, toda moramo vas opozoriti, da vzemite naša opozorila in predloge kar najresneje, da jih niti za trenutek ne izgubite izpred oči in da storite vse, kar je v vaši moči glede vprašanja pomoči demokratičnim borcem v Španiji [...]« (*CK KPJ za pomoč Španiji - Pokrajinskim komitejem KPJ*, 23. oktobra 1936).⁴⁶ Prav zavest o fašizmu, njegovem značaju in namerah kot tudi naglo spoznanje, da se v Španiji bije protifašistični boj za svobodo, od uspeha katerega bo odvisna tudi svoboda jugoslovanskih narodov, sta bili najpomembnejši pridobitvi teh akcij, kar je prišlo še posebej do izraza v jugoslovanskem narodnoosvobodilnem gibanju med drugo svetovno vojno.

Po zaslugi ocen in akcij KPJ, so španski dogodki naglo in krepko odjeknili v Jugoslaviji. CK KPJ je že 31. julija 1936 v svojem telegramu CK KP Španije izpostavil, da delavski razred Jugoslavije spremlja »z občudovanjem junaški boj španskega ljudstva proti fašizmu [...] Delavski razred narodov Jugoslavije se pridružuje mednarodni akciji solidarnosti proletariata in prijateljev svobode vsega sveta, ki bo pomagala vašemu boju.«⁴⁷ CK KPJ je 8. avgusta 1936 na svojem zasedanju postregel z analizo dogajanja, izpostavil vzroke, ki so izzvali vojaški udar, ter družbenogospodarske razmere in mednarodna dejstva, ki so učinkovala na razmerje sil v španski vojni. CK KPJ je ugotovil, da bo uspeh protifašističnega

⁴⁵ Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije. Ljubljana 1963, str. 193.

⁴⁶ Josip Broz Tito: Sabrana djela, 3. Beograd 1977, str. 30-31.

⁴⁷ AJ, f. CK KPJ, 4/1936.

boja v Španiji »močno vplival tudi na boj za svobodo v Jugoslaviji. In prav zato ni prostora za ravnodušnost, molk in nevtralnost«.48

Na osnovi analize španske vojne in tedanjih mednarodnih političnih razmer in položaja v državi je CK KPJ razposlal navodila za prirejanje predavanj, zborovanj in drugih oblik zbiranja ter za ustanavljanje odborov za pomoč španskemu ljudstvu. Poleg tega je partija učinkovito delovala prek svojih glasil, zlasti *Proleter* kot osrednjega glasila CK KPJ, ter številnih okrožnic, v katerih je bil govor o nujnem nujenju pomoči španskemu ljudstvu kot najpomembnejšem dogodku na svetu, kajti od uspeha protifašističnega boja v Španiji bo odvisen »ne le nadaljnji razvoj občega mednarodnega položaja v Evropi, pač pa v marsičem tudi notranji razvoj v posameznih državah (Franciji, Veliki Britaniji idr., v številni Jugoslaviji)«.49

CK KPJ je že od samega začetka vojne v Španiji dajal številne napotke in navodila članstvu in forumom v državi, pošiljal svoje predstavnike in inštruktorje v druge države, v katerih so živeli in delali 'jugoslovanski' izseljenci, in pri tem stalno izpostavljala, da je treba vprašanju protifašističnega boja v Španiji »posvetiti kar največjo pozornost; poročajte o vsem, kar se dogaja v zvezi s Španijo«.50 To je posebno ugodno učinkovalo na številno jugoslovansko politično in ekonomsko emigracijo ter študente, ki so se tedaj mudili v drugih evropskih in nekaterih čezmorskih državah, od katerih jih je potem dobršen del neposredno sodeloval v španski državljanski vojni.

Špansko dogajanje v letih 1936 in 1937 je osrednje in najpomembnejše vprašanje za KPJ, 'jugoslovanski' španski borci pa njena glavna skrb vse do njihove vključitve v narodnoosvobodilno gibanje in revolucijo v Jugoslaviji. Kolikšno pozornost in pomen so posvečali fašističnemu odporu v Španiji, je zaznati tudi po tem, da je bil Josip Broz - Tito,⁵¹ tedaj najvplivnejši član najožjega vodstva KPJ, osebno zadolžen za to akcijo.

Solidarnostne akcije so bile številne in raznotere: v mnogih mestih po Jugoslaviji so potekala protestna zborovanja, pošiljali so brzojavke, izrekli solidarnost z bojem španskega ljudstva. Medtem ko je vladi naklonjeno časopisje objavljalo članke s stališči proti republikanski strani, je v Sloveniji *ljudska fronta* /LF/ obveščala javnost o vojni, organizirala predavanja o Španiji, pripravila julija 1937 t. i. španski teden in razpečevala brošuro Rodoljuba Čolakovića (psevd. R. Bosanca) *Španija u plamenu* (Zagreb, 1937); publicist Mirko Košir, član CK KP Slovenije in organizator slovenske LF, pa je napisal (pod psevdonimom O. Slakar) odmevno delo *Mučeniška Španija* (1937). Zatem so se oblikovali odbori in komiteji, ki so začeli zbirati in pošiljati pomoč (zdravila in siceršnje potrebščine) za Španijo, in to navzlic dejstvu, da je reakcionarni režim vlade M. Stojadinovića (1935-1939) s pomočjo policije te aktivnosti nenehno oviral. V tem smislu je mi-

48 AJ, f. KI, 278/1936.

49 AJ, f. KI, 330/1936.

50 *Proleter*, 6/1937.

51 Glede namigovanj/špekulacij o morebitnem Titovem sodelovanju v španski državljanski vojni naslednje: Tito se zagotovo ni boril v Španiji (v nobenem od seznamov španskih borcev ni naveden, zato tega statusa tudi nima), pač pa je - po nalogu Kominterne - organiziral dotok rekrutov v internacionalne brigade iz Pariza. V tem kontekstu ni izključeno, da je bil na kakšni misiji v Španiji. Npr. pisateljica Gusti Stridsberg se spominja v svoji avtobiografiji - *Mojih pet življenj*. Maribor 1983 (prevod iz nemščine: *Menschen, Mächte und Ich*. Hamburg 1968) - domnevnega srečanja s Titom v Barceloni, maja 1938 (str. 413-414). Tito sam ni nikjer in nikdar omenjal svoje vloge v Španiji.

nister za notranje zadeve Kraljevine Jugoslavije Anton Korošec⁵² tudi sprejel odlok (3. marca 1937) o prepovedi kakršne koli dejavnosti v korist španske republike, vključujoč pošiljanje prostovoljcev, zbiranje pomoči in podobno. Kršiteljem tega odloka je bilo zagroženo prestajanje kazni v koncentracijskih taboriščih⁵³ in zaporih, medtem ko so osebam, ki so se pridružile mednarodnim brigadam, odvzeli jugoslovansko državljanstvo.⁵⁴ Kljub temu vsi ti ostri vladni ukrepi niso preprečili partijskih aktivnosti in izpolnitve obveznosti do mednarodne proletarske solidarnosti in nudenja pomoči španskemu ljudstvu v boju proti fašistični agresiji.

Od začetka vojne v Španiji (1936) in skozi vse leto 1937 je špansko vprašanje prevladovalo na vseh sejah CK KPJ, pa tudi v *Proleteru* in drugih partijskih in delavskih glasilih v Jugoslaviji je zavzemalo največ prostora. CK KPJ je na svojih sejah posvečal nemalo pozornosti analiziranju aktivnosti partijskih organizacij v državi glede (ne)uspešnosti organiziranja odhodov prostovoljcev iz Jugoslavije in 'jugoslovanske' diaspore (Francije, Belgije, Čehoslovaške, Sovjetske zveze, ZDA, Kanade, Latinske Amerike, Avstralije) v Španijo.

Potem ko je bil v Parizu avgusta 1936 ustanovljen *Mednarodni odbor za pomoč španskemu ljudstvu* (v njem je deloval Jugoslovan Labud Kusovac /Obarov/), je nastal tudi *Jugoslovanski nacionalni komite*, in sicer v vlogi glavnega središča za sprejemanje, organiziranje in razpošiljanje 'jugoslovanskih' prostovoljcev v Španijo, ki so prihajali iz Jugoslavije in iz drugih držav. Krajši čas se je v Parizu mudil tudi del najožjega vodstva KPJ (Milan Gorkić /Sommer/, Lovro Kuhar /Valič/, Rodoljub Čolaković /Rozenko/, Ivan Krndelj /Richter/, Sreten Žujović /Schwarz/, Josip Broz - Tito), da bi pomagal pri sprejemanju in razpošiljanju prostovoljcev. Poleg tega je CK KPJ oblikoval jugoslovanske sekcije tudi v državah z 'jugoslovansko' emigracijo; te sekcije so odigrale pomembno vlogo pri organiziranju in pošiljanja pomoči republikanski vladi in španskemu ljudstvu. V Parizu so poleg navedenih odborov (jugoslovanskega in mednarodnega) uredili še druge sprejemne centre in javke za prostovoljce.

Tajne javke za zvezo po poteh, ki so prostovoljce vodile iz Jugoslavije, so bile organizirane še v Avstriji (v Gradcu, na Dunaju), na Čehoslovaškem (v Pragi), v Švici (v Baslu), v Nemčiji in v Franciji. V tem kontekstu sta bila organizirana dva kanala, po katerih so se prostovoljci iz Jugoslavije stekali v Španijo: prvi je vodil skozi Avstrijo, Češkoslovaško in Nemčijo do Pariza, drugi pa skozi Avstrijo in Švico do Francije. Poleg navedenih so mnogi posamezniki izbrali še vrsto drugih smeri, npr.: po 'legalni' poti do Pariza (kot obiskovalci svetovne razstave, bodisi s

⁵² Anton Korošec (1872-1940), teolog in politik, prvak Slovenske ljudske stranke /SLS/ ter minister v več kraljevih jugoslovanskih vladah. Vseskozi je bil zvest krščanskosocialnem konceptu in gibanju, ki je imelo politični izraz v SLS; zavračal je liberalizem in socializem ter politične organizacije, temelječe na teh ideologijah, hkrati pa je ostajal zvest ideji avtonomne Slovenije, ki jo je po letu 1918 želel oblikovati v okviru federativno urejene Jugoslavije.

⁵³ Kraljevina Jugoslavija je začela, po nemškem in italijanskem vzoru, odpirati koncentracijska taborišča za antifašiste in komuniste (1935-1941); prvo tako taborišče je bilo odprto v Višegradu (1935). 19. 10. 1939 je Generalštab jugoslovanske vojske predlagal ustanavljanje koncentracijskih taborišč za komuniste in agitatorje komunizma, kar se je zgodilo leta 1940 (Bileća, Kerestinac, Lepoglava, Smederevska Palanka); medtem ko je ideja o ustanavljanju koncentracijskih taborišč na nenaseljenih jadranskih otokih (kot npr. Žirje, Molat, Kaprije) prišla s strani Antona Korošča in Milana Stojadinovića; gre za tajni dokument, na katerem piše, da se lahko obelodani šele čez 10 let. O tem gl.: Branko Petranović, Momčilo Zečević: Jugoslavija 1918/1988 : tematska zbirka dokumenata. Beograd, 1988 (dalje Petranović, Zečević, Jugoslavija), str. 392-393.

⁵⁴ Službene novine Kraljevine Jugoslavije, 30/1937.

poneverjenimi ali pristinimi potnimi listi), precej pa je bilo tudi takih, ki so se ilegalno prebili (samoiniciativno, peš, mimo javk) skozi Avstrijo in Švico do Francije in Španije ali skozi Avstrijo, Češkoslovaško in Nemčijo do Pariza.

Seveda pa ne gre prezreti, da je bilo poleg nedvomnih uspehov KPJ pri organiziranju pomoči in odhoda prostovoljcev tudi vrsta pomanjkljivosti in spodrseljav. Še posebej je odmeval spodleteli poskus v začetku marca 1937, da bi večjo skupino prostovoljcev iz Črnogorskega primorja in Dalmacije prepeljali v Španijo; zaradi izdaje je v roke policije padlo večje število (150) večinoma mladih ljudi (pretežno komunistov in skojevcev) iz Črne gore, Hercegovine, Bosne in Dalmacije. Policija je prišla na sled francoski ladji *La Corse* (v bližini Budve) in tako »onemogočila odhod v Španijo več kot 500 prostovoljcem«. ⁵⁵

Čeprav je bila celotna partijska organizacija interbrigadistov v sestavu KP Španije, je CK KPJ vzdrževal stalno zvezo s prostovoljci in njihovimi partijskimi organizacijami v Španiji še s pomočjo stalnih (Blagoje Parović, po njegovi smrti, Karlo Mrazović in Božidar Maslarić /Andrejev/⁵⁶) ter začasnih (Rodoljub Čolaković, August Cesarec in drugi) predstavnikov.

Med španskimi prostovoljci so bili tudi nekateri vodilni revolucionarji in dolgoletni organizatorji ter člani najožjega vodstva KPJ (pet članov CK, sedem članov iz aparata Kominterne in troje bivših poslancev v jugoslovanski skupščini), kot denimo: Blagoje Parović, Vladimir Čopić, Roman Filipčev, Božidar Maslarić, Marko Orešković, Karlo Mrazović, Dragotin Gustinčič, Veljko Kovačević, Julio Varesko in drugi.

V sklepu tega poglavja velja poudariti, da so se partijske aktivnosti pri nujenju pomoči in sodelovanja v španski vojni odvijale v izjemno težavnih pogojih, in to ne samo zaradi nenaklonjenosti jugoslovanskih oblasti do republikanske Španije (kazensko preganjanje vseh, ki so delovali v njeno korist), pač pa tudi zaradi nezavidljivega položaja KPJ tako v Jugoslaviji (od 1921 je bila z *zakonom o zaščiti države* potisnjena v ilegalno) kot v mednarodnem komunističnem gibanju, ki so ga zajele Stalinove 'čistke'. Slednje so segale tudi v sam vrh KPJ; vodstvo KPJ z M. Gorkičem⁵⁷ na čelu je bilo zamenjano in v Kominterni se je pripravljala razpust jugoslovanske partije. Oboje je še bolj razvnelo frakcionaške razprtije med partijci v emigraciji in kaznilnicah,⁵⁸ posledično pa netilo nezadovoljstvo tudi med 'jugoslovanskimi' prostovoljci v Španiji.

Statistični podatki o 'jugoslovanskih' interbrigadistih

Jugoslovanske borbe je zaslediti v bojnih vrstah vseh mednarodnih brigad, toda največ jih je bilo v 129. mednarodni brigadi - v bataljonih *Dimitrov*, *Djuro Đaković* in *Masaryk*, pa tudi v bataljonu *Divisionario* in drugih enotah. Borili so se na

⁵⁵ AJ, f. CK SKJ, X-8/155.

⁵⁶ AJ, f. KI, 33/1939, Andrejev, 'Poverljiv' izveštaj o radu v Španiji.

⁵⁷ Milan Gorkić, generalni sekretar KPJ, je bil julija 1937 poklican v Moskvo, aretiran in ubit oktobra 1939. O tem gl.: Ivan Očak: Gorkić : biografija. Zagreb 1988.

⁵⁸ Npr. v kaznilnici v Sremski Mitrovici, kjer je takrat prestajalo kazen/robijo okrog dvesto članov KPJ, si je tamkajšnja partijska organizacija podredil s pomočjo peščice somišljenikov Petko Miletić, bivši član CK, ki je uveljavljal svojo pseudorevolucionarno politiko. Partijsko vodstvo s Titom na čelu je odločno interveniralo in pooblastilo Mošo Pijada (1938), da likvidira Miletićevo protipartijsko frakcionaško dejavnost in uredi razmere v kaznilniški partijski organizaciji, kar se je zgodilo šele konec leta 1939, ko je bil Miletić do kraja razkrinkan in izoliran.

vseh frontah in v pomembnejših bitkah: pred Madridom, v dolini Jarame, pri Guadalajari, Brunetu, Belchitu, Teruelu, v Levantu, na Ebru, v Kataloniji idr.

Za enega najdragocenejših virov za analizo sodelovanja 'Jugoslovanov' v enotah republikanske vojske velja »seznam jugoslovanskih interbrigadistov« v zbirki *Komunistička partija Jugoslavije i španski građanski rat*,⁵⁹ ki ga hrani Arhiv SCG v Beogradu. V Jugoslaviji (l. 1971) preverjen seznam vsebuje 1664 imen prostovoljcev; za dovršen del le-teh so na voljo še nekateri pomembni podatki, medtem ko za del borcev ne vemo kaj več od golega imena. Poleg tega je na voljo še »španska statistika« (prinaša podatke za 1192 'jugoslovanskih' prostovoljcev) za obdobje 1936-1938, ki jo je sestavila *Komisija za tuje kadre pri KP Španije* v Moskvi (julija 1941).⁶⁰ Primerjava obeh virov daje dovolj objektivno podobo o sodelovanju 'Jugoslovanov' v tej vojni: države izvora, ritem prihodov, starostno, poklicno-socialno in narodnostno strukturo, politično pripadnost, razvrstitev v vojaške enote in rodove.⁶¹ Iz teh statističnih podatkov razberemo:

Države izvora prihodov

'Jugoslovanski' prostovoljci (1664)⁶² so v Španijo prišli iz 24 držav: iz Jugoslavije (421), Francije (420), Belgije (191), Sovjetske zveze (84), Kanade (83), ZDA (57), Češkoslovaške (43), Španije (20), Argentine (13), Alžirije (11), Avstrije (8), Albanije (6), Irana (4), Italije (3), po 2 iz Švice in Urugvaja, po 1 iz Bolgarije, Madžarske, Nemčije, Portugalske, Romunije, Turčije, Paname in Afrike. Podatki so znani za 1376 borcev, medtem ko pri 288 ta podatek ni naveden. Od zunaj jih je največ prišlo iz ciljnih držav ekonomske emigracije,⁶³ nato iz Sovjetske zveze, kjer je bila večina od njih na partijskem in vojaškem šolanju, in iz Češkoslovaške, od koder je prišla večja skupina jugoslovanskih študentov.

Ritem prihodov

Podatki so znani za 1185 (71,2%) prostovoljcev, medtem ko pri 479 (28,8%) tega podatka ni. V letu 1936 je prišlo 467 (28%), naslednje leto 632 (38%) ter 86 (5,2%) prostovoljcev v letu 1938. Podatki so na voljo tudi po mesečnih razpredelnih prihodov.

Starostna struktura

Podatki o starostni strukturi (leto rojstva) so znani za 1298 (78%), medtem ko jih za 366 (22%) prostovoljcev ni. Podatki po dekadah: 1881-1890 = 21 (1,3%), 1891-1900 = 242 (14,5%), 1901-1910 = 667 (40,1%), 1911-1920 = 367 (22,1%) in 1 (najmlajši) rojen leta 1922. Leta 1936 je največ prostovoljcev štelo 26 let, sledita ji starostni stopnji 31 in 25 let.

⁵⁹ AJ, f. Šp.

⁶⁰ AJ, f. Šp., I-d/10: *Commision des Cadres (étrangers) du Comité Central du Parti Communiste d'Espagne. Volontaires Yugoslaves en Espagne republicaine (1936-1938). Statistiques*, Moscou-Juillet, 1941.

⁶¹ Stanislava Koprivica-Oštrić: *Jugoslavenski dobrovoljci u jedinicama španjolske republikanske vojske 1936-1939*. V: *Španjolska 1936-1939*, str. 134-156.

⁶² Španija, zbornik sjećanja, V, str. 499-576: *Seznam španskih borcev iz Jugoslavije (leto 1971)*.

⁶³ Mira Kolar-Dimitrijević: *Sudjelovanje jugoslavenske ekonomske emigracije u španskom ratu*. V: *Španjolska 1936-1939*, str. 157-170.

Poklicno-socialna struktura

Znani so podatki za 1287 (77,3%) prostovoljcev, za preostalih 377 (22,7%) ne. Najštevilnejšo skupino tvorijo delavci (63,4%), med njimi je bilo 10,2% rudarjev, sledijo jim študenti in dijaki (5,4%) ter intelektualci (zdravniki, učitelji, novinarji, inženirji idr.). Razumljivo je, da pri zastopanosti poklicev tvorijo največjo skupino delavci, saj predstavljajo socialno osnovo organiziranega delavskega gibanja, protifašizem pa jim je bil skupna poteza ne glede na idejno in politično opredeljenost (za komuniste, socialiste, anarhiste ali druge skupine organiziranih delavcev). Prav tako ni presenetljivo, da jim sledi skupina študentov in dijakov, saj je šlo za mlade ljudi, ki so se zavestno odločili za komunistično gibanje in so bili pripravljeni dokazovati svoje idejno prepričanje in politično pripadnost tudi z dejanji. To velja tudi za vse intelektualce, ki so bili ob delavcih, gledano v celoti, največja in najbolj strnjena skupina.

Narodnostna sestava 'Jugoslovanov'

Te ni mogoče izluščiti iz jugoslovanskega seznama, ker podatki o narodnostni pripadnosti borcev niso posebej navedeni. Ohranjena je le kartoteka narodnostnega sestava borcev 129. mednarodne brigade (narejena v Barceloni, maja 1938),⁶⁴ vendar so Jugoslovani (1015) navedeni samo kot taki. Pač pa španska statistika navaja narodnostno sestavo za 1052 Jugoslovanov, medtem ko je podatek za 140 borcev, ki so prišli iz Jugoslavije, neznan. Najštevilnejša skupina so bili Hrvati (48%), sledijo jim Slovenci (23%), Srbi (18%), Črnogorci (3,2%) in Makedonci (1,5%).

Politična pripadnost

Politično pripadnost navaja le španska statistika, in sicer za 1040 borcev: komunisti (561), socialni demokrati (10), člani Hrvatske seljačke stranke (8), anarhisti (4), strankarsko neopredeljeni (457); za 152 borcev politična pripadnost ni znana. Pri komunistih je zabeleženo tudi več pomembnih podatkov, kot so trajanje partijskega staža, partijska funkcija, partijsko šolanje in splošna izobrazba ter trajanje zapornih kazni in kazni na prisilnem delu. Nadalje je za 235 prostovoljcev (od 1192) navedena tudi sindikalna pripadnost. Iz rubrik v španski statistiki lahko razberemo še podatke o članstvu 'jugoslovanskih' prostovoljcev v raznih nepolitičnih organizacijah (kulturnih in športnih društvih) tako v Jugoslaviji kot diaspori, pa tudi podatke o emigrantskem stažu, o znanju tujih jezikov itd.

Sodelovanje v vojaških enotah španske republike

Največje število 'Jugoslovanov' se je borilo v sestavu mednarodnih brigad, a kar nekaj jih je bilo tudi v drugih enotah. V prikazu bojnega prispevka Jugoslovanov - za stvar republike in protifašizma v Španiji - ločimo dve fazi: prvo, oboroženih straž (*milice*),⁶⁵ in drugo, redne republikanske vojske.⁶⁶

⁶⁴ AJ, f. Šp., V-X/6.

⁶⁵ *Milice* so nastale na pobudo strank in sindikatov in so bile v bistvu oborožena sila teh organizacij. Ime vsake od njih spominja na njen izvor, pa naj gre za ime poklicnega združenja (*Artes Gráficas*) ali za politično oznako (*Claridad UGT, POUM*).

⁶⁶ V vojni sta se oblikovali dve španski armadi, republikanska in nacionalistično fašistična. Republikanska vlada je začela ustanavljati novo ljudsko vojsko šele oktobra 1936. V njene vrste so se zleile številne enote milice, ki so jih vodili socialisti, anarhisti in komunisti, nato del vojakov in približno 200

Kolikšno je bilo sodelovanje 'jugoslovanskih' prostovoljcev v enotah *milice*, je nemogoče natančno ugotoviti, saj je treba upoštevati tako težaven način njihovega prihoda kot tudi dejstvo, da španska statistika navaja le skromne številčne podatke za to zgodnje obdobje vojne. Pregledi enot *milic*, v katerih so se borili 'Jugoslovani', v glavnem ne vsebujejo tovrstnih podatkov. Le v razpredelnici razporeditve 'Jugoslovanov' v republikanski vojski je navedeno, da so bili v *Columna Libertad* trije člani *milice*, v *Columna Oliver Palas* in *Columna España Libre* po eden, ter še eden v *Milicia de Bilbao*.

Kakovostno nova faza je nastopila šele z oblikovanjem prvih mednarodnih enot republikanske vojske, v katerih so se borili tudi 'Jugoslovani': *Edgar André* (36), *Ernst Thälmann* (93), *Garibaldi* (40), *Dombrowski* (120). Španska statistika navaja, da je bilo v XI. mednarodni brigadi (v bataljonih *Edgar André* in *Dombrowski*) skupno 82, v XII. (v bataljonih *Thälmann* in *Garibaldi*) 99, v XIII. (v bataljonu *Čapajev*) 78, v XIV. (v mitralješkem/strojniškem bataljonu, v balkanski četi) 33, v XV. (v bataljonu *Dimitrov*) 49 in v 129. mešani mednarodni brigadi 543 'Jugoslovanov': v bataljonu *Dimitrov* (v četah *Matija Gubec* in *Ivan Cankar*) 191, v bataljonu *Djaković* 150, v bataljonu *Masaryk* 4, v bataljonu *Divisionario* 108, ter brez navedbe bataljona 90. Dalje, v 35. diviziji 7; v 45. diviziji (v bataljonu *Divisionario* /konjeniški enoti/ 13; v bazi mednarodnih brigad skupno 53; v topništvu skupno 131 (v I. grupi težkega topništva *Eslavo* /v bataljonu *Kolarov*/ 21, v II. grupi težkega topništva *Škoda* /v bateriji *Liebknecht*/ 22, v III. grupi težkega topništva 18, v IV. grupi protitankovskega topništva /v bateriji *Stjepan Radić*/ 38, v topniški grupi 35. divizije *Ana Pauker* 6, v topniški grupi 45. divizije *Rosa Luxemburg* 5, v bateriji *Gottwald* 21); v letalstvu 5 (2 Slovenca: Josip Križaj⁶⁷ in Viktor Jazbinšek⁶⁸); v tankovskih enotah 12; v vojni mornarici 1; v sanitetni službi mednarodnih brigad 33; kot partizani (gverila) 26. Poleg tega se je 65 'Jugoslovanov' borilo tudi v španskih enotah republikanske vojske.

Ob povedanem ne gre prezreti podatka, da je bilo med 'jugoslovanskimi' prostovoljci tudi 16 žensk (3 zdravnice, 2 medicinski sestre, 6 delavk, 2 študentki, ena uslužbenka, 2 brez poklica): Ana-Marija Basch (Baš), Adela dr. Bohunicki, Nada dr. Dimitrijević-Nešković, Olga Dragić-Belović (Milica Milić), Elizabeta-Liza Gavrić, Marija-Peči Glavaš, Marija Habulin, Lea Kraus, Tereza Kučera, Dobrila dr. Mezić-Šiljak, Lujza Pihler (Borka Demić), Ottilia Reschitz-Zanoni, Ana Seles-Brozović, Kornelija Sende-Popović, Eugenia Simonetti, Marija Šneeman. Iz Jugoslavije jih je prišlo 5, iz Francije 5, iz Češkoslovaške 2 in po ena iz Alžirije, Belgije, Španije in Urugvaja. 'Jugoslovanke' so bile vključene v sanitetno službo mednarodnih brigad, kot zdravnice, medicinske sestre in negovalke; delale so v bolnišnicah in ne na fronti.

oficirjev bivše španske vojske, ki se niso pridružili zarotniškim/fašističnim silam. Na višku bojev je bilo na vsaki strani približno 500 tisoč vojakov.

⁶⁷ Josip Križaj (1911-1948) iz Koprive na Krasu je končal letalsko šolo v Sestu San Giovanni pri Milanu in 1930 postal vojaški pilot. 1932 je z letalom Fiat ASI pobegnil v Jugoslavijo; avgusta 1936 je odšel v Španijo - kot prostovoljec republikanske vojske - po posredovanju slovenske primorske tajne narodnorevolucionarne organizacije /TIGR/. Tu je (kot poveljnik lovske eskadrilje in poročnik španske vojske) opravil nad 100 bojnih poletov z letalom Devoatin D 371, oktobra 1936 so ga sestrelili in ranjenega ujeli. Spomladi 1938 se je vrnil v Jugoslavijo. O tem gl.: Walter Škerk: Na jeklenih krilih skozi vojne vihre : dogodivščine pilota Jožeta Križaja. V: Jadranski koledar, 1998, str. 84-203. O pilotu *Josipu Križaju* sta v produkciji RAI (Slovenski program Trst) posnela dokumentarec scenarist Walter Škerk in režiserka Mirjam Koren.

⁶⁸ Viktor Jazbinšek (1903-1941) iz Ljubljane je bil komandant letališča blizu Valencije.

Španska statistika o vojaških in drugih funkcijah nam pokaže, da so oficirji tvorili 12,4% (148), podoficirji 11% (133), politični komisarji 4%(48), sanitetno osebje 2,8% (33, od tega 15 sanitetnih oficirjev), vojaki 67% (802, med njimi je bilo 35 sekretarjev partijskih organizacij) od 1192 'jugoslovanskih' prostovoljcev. Ostali (43) so bili: prevajalci (24), delavci v vojaški industriji (16) in civilisti (3). V tej statistiki obstaja tudi posebno rubrika z oceno vedenja 'Jugoslovanov' (podatki so navedeni za 732 prostovoljcev, medtem ko jih je 460 neocenjenih); v bistvu gre za moralno-politično oznako (iz leta 1938), ki je prostovoljce razvrščala v kategorije: zelo dobro, dobro, srednje, slabo, sumljivi, provokatorji, vohuni, trockisti itd. Večina (530) njih je bila pri vedenju deležna ocen: zelo dobro, dobro ali srednje; manjše število (8) je bilo prišteti k trockistom. Ta ugoden podatek žal mnogim - ki so se ali prostovoljno vrnil ali bili poklicani v Sovjetsko zvezo - ni rešil glave v stalinističnih procesih in čistkah, v katerih so bili praviloma obtoženi kot trockisti in vohuni.⁶⁹

Izgube v vrstah 'jugoslovanskih' prostovoljcev (padli, pogrešani, ujetniki, ranjeni) niso natančno ugotovljene. Obstajajo sicer različne številke (po nekaterih ocenah naj bi padla na bojiščih več kot polovica jugoslovanskih borcev), kar je po svoje tudi razumljivo, če upoštevamo dejstvo, da ne razpolagamo niti z natančnim in zanesljivim številom prostovoljcev. V »jugoslovanskem seznamu« (iz leta 1971) je natančno ugotovljeno, da je 545 prostovoljcev (od 1664) izgubilo življenje; po temtakem je znašal delež izgub med 'Jugoslovani' 32%.

'Jugoslovanski' prostovoljci po porazu španske republike

Po porazu španske republike so se preživeli 'jugoslovanski' prostovoljci iz španske vojne (520, med njimi okoli 60 Slovencev) znašli v francoskih koncentracijskih taboriščih: Gurs, Vernet, Argeles.⁷⁰ V teh taboriščih je bilo več kot 5000 borcev iz Španije ('Jugoslovanov', Nemcev, Italijanov, Poljakov, Madžarov, Romunov, Bolgarov, Čehov, Slovakov in drugih). V Jugoslaviji je KPJ organizirala množično zbiranje in pošiljanje pomoči (v denarju, hrani, obleki, zdravilih, literaturi) 'jugoslovanskim' prostovoljcem v francoskih taboriščih;⁷¹ hkrati pa je razvila široko politično akcijo za njihovo neovirano vrnitev v Jugoslavijo ter zbrala več kot 300.000 podpisov državljanov, ki so od tedanje vlade Cvetković-Maček zahtevali, naj 'jugoslovanskim' španskim prostovoljcem dovoli vrnitev v domovino.⁷²

Kljub javnemu protestu so jugoslovanske oblasti še naprej trdovratno zavračale izdajo dovoljenj za vrnitev španskih prostovoljcev; ob tem velja spomniti, da so

⁶⁹ Vera Mujbegović, Ubavka Vujošević: Die jugoslawischen Kommunisten in den stalinistischen »Säuberungen« (1929-1949). V: Kriza socialnih idej. Britovškov zbornik. Mednarodna izdaja zgodovinskih in socioloških razprav / The Crisis of Social Ideas. A Festschrift for Marjan Britovšek. An International Edition of Historical and Sociological Studies. Ljubljana, 1996 (dalje Britovškov zbornik), str. 363-374; Ivan Očak: Jugoslavenska emigracija u Sovjetskom savezu i staljinske čistke. V: Britovškov zbornik, str. 375-397.

⁷⁰ Ne gre prezreti, da se je položaj taboriščnikov v Franciji močno poslabšal septembra 1939, po podpisu sovjetsko-nemškega pakta o nenapadanju ter prepovedi komunistične partije in naprednih organizacij v Franciji.

⁷¹ Te aktivnosti so se odvijale v okviru *Komitejev za pomoč španskim prostovoljcem* (t. i. *Španski komiteji*) kot posebni odbori organizacije *Rdeče pomoči* v Jugoslaviji.

⁷² Narcisa Lengel-Krizman: Organizacija prihvaćanja jugoslavenskih dobrovoljaca iz Španjolske u Jugoslaviju. V: Španjolska 1936-1939, str. 192-200; Savo Pešić: Komunistička partija Jugoslavije i Španjolski gradjanski rat. V: Španjolska 1936-1939, str. 116-119.

posameznikom, ki so se pridružili mednarodnim brigadam, odvzeli jugoslovansko državljanstvo. »Glede vprašanja vračanja teh naših prostovoljcev, ki so po večini komunisti, je *Ministrstvo za notranje zadeve* sklenilo, da mora sleherni od njih podati pisno izjavo na našem veleposlaništvu v Parizu, da se kesa, ker je odšel med prostovoljce, in da se odpoveduje sleherni komunistični akciji po vrnitvi v državo.«⁷³ V taborišča so tako prihajali posamezni vladni odposlanci in nagovarjali internirance, naj posamično napišejo takšno izjavo; vsi so zahtevo zavrnilo! Ko je 22. junija 1940 Francija kapitulirala, je obstajala velika nevarnost, da bi nemške okupacijske sile bivše španske borce pokončale ali odvedle v nemška taborišča. Nacionalni odbori KPJ, ki so delovali v omenjenih taboriščih, so se nemudoma lotili urejanja izhodiščnih točk za prevoz internirancev v Jugoslavijo.

Še podatek: od 250 'jugoslovanskih' španskih prostovoljcev - ki se jim je, po ilegalnih kanalih KPJ, posrečilo odpotovati iz Francije in priti v Jugoslavijo - jih je 130 padlo v narodnoosvobodilnem boju (1941-1945); v zaključnih operacijah proti nacističnim vojaškim silam na tleh Jugoslavije so vsem štirim armadam *Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije* poveljevali bivši 'jugoslovanski' prostovoljci iz španske vojne (Koča Popović, Peko Dapčević, Kosta Nadj, Petar Drapšin). Slovenskim partizanskim enotam pa sta v vlogi komandanta poveljevala španska borca Franc Rozman - Stane⁷⁴ in Dušan Kveder - Tomaž.⁷⁵ Nedvomno je med ljudmi in borci/partizani pomenila oznaka 'španec' vzvišen pojem, ki je posebej osebni pogum, domoljubje in predanost boju proti fašizmu/nacizmu.

Namesto sklepa - Kdo so 'naši' ali dileme objektivnega razvrščanja po nacionalnem kriteriju

V uvodu je bilo navedeno, da je prišlo v Španijo v obdobju 1936-1938 okoli 40.000 prostovoljcev iz 54 držav. Avtorji v svojih monografskih študijah navajajo različne številke, od 35.000 do 60.000;⁷⁶ zato tudi ne preseneča, da se preučevanje pričujoče tematike v državah, od koder so prihajali prostovoljci, ne samo nadaljuje, pač pa tudi dopolnjuje z novimi raziskovalnimi rezultati.

Seveda pa ne moremo mimo dejstva, da je takšen razpon v številkah prostovoljcev (od 35.000 do 60.000) tudi posledica seštevek t. i. dvojnega štetja. Npr. ameriški raziskovalci štejejo za »Američane« vse tiste prostovoljce, ki so odšli iz

⁷³ Petranović, Zečević, Jugoslavija, str. 393: *Stališče Generalštaba jugoslovanske vojske*, 20. XI. 1939.

⁷⁴ Franc Rozman (1911-1944), kasnejši general in narodni heroj, je jeseni 1936 odšel prek Italije in Francije v Španijo in se kot prostovoljec pridružil republikanski vojski; novembra je bil med branilci Madrida in postal član KP Španije. Opravi je oficirski tečaj in bil mdr. komandant bataljona v 15. mednarodni brigadi. Od 1939 je bil interniran v Franciji, od aprila 1941 na prisilnem delu v Nemčiji, od koder je sredi leta pobegnil v Slovenijo. Zaradi vojaških izkušenj je bil imenovan za komandanta Glavnega štaba narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije /GŠ NOV in POS/. Imel je odločilno vlogo pri reorganizaciji slovenskih partizanskih enot ob kapitulaciji Italije.

⁷⁵ Dušan Kveder (1915-1966), kasnejši general, narodni heroj in diplomat, je avgusta 1936 odšel v Pariz, kjer je med izseljenci propagiral za vstop v španske mednarodne brigade. Od avgusta 1937 do februarja 1939 se je bojeval na španskih tleh, mdr. je bil politični komisar v 128. mednarodni brigadi. Po razpadu republikanske armade je bil do maja 1941 v taboriščih v Franciji, nato na prisilnem delu v Nemčiji, od koder je julija pobegnil v Slovenijo in se vključil v narodnoosvobodilno gibanje, kjer je opravljal poveljniške naloge; mdr. je bil namestnik komandanta GŠ NOV in POS. Od začetka maja do konca junija 1945 je bil tudi komandant mesta Trst.

⁷⁶ Blinkhorn, Demokracija, str. 69.

ZDA na špansko bojišče; italijanski, hrvaški, slovenski idr. raziskovalci pa štejejo med 'svoje' tudi ameriške Italijane, Slovence itn.⁷⁷ V kateri seznam umestiti španske borce, ki so sodelovali v osvobodilnih bojih drugih narodov (npr. Slovence A. Ukmarja;⁷⁸ ga šteti med Italijane ali 'Jugoslovane'/Slovence). Tem dilemam bi se dalo v dobršni meri izogniti, če bi prišlo do skupnega mednarodnega projekta, ki bi tovrstna metodološka vprašanja in pristope poenotil. Do takrat pa ostajajo sedanje raziskave oziroma sezname španskih prostovoljcev pod vplivom vprašljivih in nemalokrat spornih 'nacionalnih' kriterijev (tudi avtor pričujočega prispevka se je pri priloženem seznamu gibal v teh okvirih). Pri 'Jugoslovanih' je zadeva še bolj zapletena, ker gre za skupno oznako za prebivalce 'prve' in 'druge' Jugoslavije, katere naslednice (bivše republike) so postale nacionalne države: Slovenija (Slovinci), Hrvaška (Hrvati), Srbija (Srbi), Bosna in Hercegovina (Bošnjaki, Hrvati, Srbi), Črna gora (Črnogorci), Makedonija (Makedonci), Kosovo (Albanci/Kosovarji).

Ko govorimo o naših (slovenskih/'jugoslovanskih') prostovoljcih v Španiji, moramo poudariti, da ti niso odhajali le iz tedanje Kraljevine Jugoslavije, temveč tudi iz drugih držav.⁷⁹ Če imamo upoštevamo samo Slovence, potem so to bili zlasti mladi ljudje iz vrst naše (slovenske) narodne manjšine v tedanji Italiji, iz hrvaške Istre, iz Trsta in Slovenskega primorja. Sem pa spadajo tudi mladi ljudje iz vrst naše tedanje ekonomske emigracije, rudarji iz Trbovlja, Hrastnika, Zagorja in njihovi sinovi, ki so tedaj živeli in delali v Franciji, Belgiji, Nizozemski in Nemčiji, nadalje (naši) gozdarski in drugi delavci iz Kanade, Združenih držav Amerike, Argentine idr. V tem prispevku smo se že podrobno predstavili statistične podatke za 1664 'jugoslovanskih' prostovoljcev, ki so bili evidentirani v okviru projekta »Jugoslovani v španski državljanski vojni« (leta 1971).⁸⁰ Avtor pričujočega prispevka je - na podlagi novejših mednarodnih raziskav in primerjalne metode - naredil nov seznam '*jugoslovanskih/slovenskih interbrigadistov*', ki šteje 1927 oseb 'jugoslovanskega' izvora (rojeni na ozemlju 'Jugoslavije', 'jugoslovanski' starši, opredeljeni za 'Jugoslovane'), od teh 574 izhaja iz slovenskih dežel (iz Primorske⁸¹ več

⁷⁷ Gl. npr. sezname v: John P. Kraljić: The Croatian Community in North America and the Spanish Civil War. New York 2002; Marco Puppini: In Spagna per la liberta : antifascisti friulani, giuliani e istriani nella guerra civile spagnola 1936/1939. Udine 1986; Naši Španjolski dobrovoljci/I nostri volontari di Spagna/Naši španski prostovoljci. Rijeka 1988; Avgust Lešnik: Le Parti communiste yougoslave et la Guerre civile espagnole (1936-1939). V: The International Newsletter of Communist Studies Online, 2005, str. 63-88.

⁷⁸ Anton Ukmar - Miro (Prosek/Prosecco, 6. 12. 1900-Koper, 21. 12. 1978) se je kot delavec leta 1917 vključil v tržaško delavsko gibanje; 1926 je postal član italijanske KP. Avgusta 1929 se je umaknil pred aretacijo najprej v Ljubljano in nato na Dunaj; po nalogu KPI je odšel v Pariz in nato v Moskvo, kjer je končal Komunistično univerzo narodnih manjšin Zahoda (1934). Od 1936 je bil v republikanski armadi v Španiji (psevdonim Hose Ogenj/Giuseppe Oghen), mdr. šef personalne službe 12. mednarodne brigade, v sestavi katere je bil tudi Garibaldi Battalion. Po umiku iz Španije je bil 1939 interniran v Franciji. Leta 1940 je bil inštruktor pri odporiškem gibanju proti italijanskemu okupatorju v Etiopiji; 1941 se je vrnil v Pariz, bil ujet in zaprt. 1942 je pobegnil in se vključil v partizanske odrede v južnih francoskih pokrajinah. Po kapitulaciji Italije 1943 je bil organizator partizanskih čet v Liguriji, 1944 komandant 6. operativne cone garibaldinske vojske v severni Italiji, od aprila 1945 komandant Genove. Maja 1945 se je vrnil v Trst, kjer je deloval v CK KP Julijske krajine in CK KP STO /Svobodno tržaško ozemlje/. Od leta 1954 je živel v Koprju. - O revolucionarju Antonu Ukmarju, Žarek (posebna izdaja), Koper, maj 1981.

⁷⁹ Gl.: Statistični podatki o jugoslovanskih interbrigadistih (Države izvora prihodov).

⁸⁰ AJ, f. Šp.; Španija, zbornik sjećanja, V, str. 499-576 (Spisek španskih borcev iz Jugoslavije).

⁸¹ Med obema vojnama so v slovenski javnosti s *Primorsko* poimenovali slovenske kraje v Italiji ter z Rapalsko pogodbo k Italiji priključene slovenske kraje nekdanje dežele Kranjske (Idrijsko, gornja Vipavska dolina, deli Krasa, Pivško, Bistriško in Slovensko Istro/Koprsko primorje).

kot 100). Na razširjenem seznamu (od 1664 na 1927 oseb)⁸² 'jugoslovanskih' špancev so se - po novem - upravičeno znašli do zdaj *prezrti* prostovoljci iz naslednjih kategorij:

- ekonomski emigranti iz 'jugoslovanskih' dežel pred prvo in med obema svetovnjima vojnama (dosedanje statistike so mnoge izmed njih štele za Američane, Kanadčane idr.);

- politični emigranti iz Jugoslavije med obema vojnama in po drugi svetovni vojni (npr. nekateri izmed informbirojevcev, obtoženih sodelovanja z zahodnimi obveščevalnimi službami ter obsojencev na povojnih političnih procesih);

- Slovenci in Hrvati z območja Julijske krajine (*Venezia Giulia*),⁸³ ki ga je anektirala Italija po prvi svetovni vojni (dosedanje statistike so mnoge izmed njih štele za Italijane/italijanske državljane);

- Slovenci iz predelov Koroške in Štajerske, ki so prišli po prvi svetovni vojni pod Republiko Avstrijo (dosedanje statistike so jih uvrščale med Avstrijce/avstrijske državljane);

- Hrvati z ozemlja Zadra/Zara, ki ga je anektirala Italija po prvi svetovni vojni (dosedanje statistike so mnoge izmed njih štele za Italijane/italijanske državljane);

- 'jugoslovanski' Makedonci iz Bolgarije in Grčije (dosedanje statistike so jih štele za Bolgare/bolgarske državljane oz. Grke/grške državljane).

Avgust Lešnik

»NUESTROS ESPAÑOLES«. CONTRIBUTION ON THE ROLE OF YUGOSLAV/SLOVENIAN
VOLUNTEERS IN THE SPANISH CIVIL WAR 1936-1939

S u m m a r y

In the military conflict of »two Spains« - the militaristic and democratic one - over a million people died. The Spanish Civil War (1936-1939) divided the Spanish as well as the global community thoroughly. While the conservative forces (aristocracy, adherents of the Spanish Phalanx, monarchists, Carlists, the Catholic Church, etc.) and the military junta were supported by the German Nazism and the Italian fascism, the democratic global community actively supported the defence of the Spanish Republic, led by the legally elected coalition of the People's Front (socialists, Republicans, communists, anarchists, anarcho-syndicalists, etc.). In Spain an insurmountable political polarisation (progressive and conservative side) took place in the 1930s, caused by the division of the Spanish society. The victory of the People's Front at the elections on 16 February 1936 meant the beginning of the social/socialist revolution for the right wing, causing an irreconcilable counter-revolution. In this context numerous political groups within the People's Front movement were characterised as revolutionary forces by the right-wing circles, even though before the civil war only anarchists, both trade union organisations and the left-wing socialists were truly revolutionary. The uprising of the

⁸² Nikoli ne bomo ugotovili njihovega točnega števila, saj so prihajali po raznih poteh, pogosto na lastno pobudo in pod tujimi imeni, ter se vključevali v enote skupaj s prostovoljci iz drugih držav.

⁸³ Po prvi svetovni vojni je Italija zasedla avstroogrsko ozemlje Goriško-Gradiščanske z delom Notranjske in Koroške (Kanalska dolina), Trst in Istro s Cresom/Cherso in Lošinjem/Lussino ter ga imenovala *Venezia Giulia*. Z *Rapalsko pogodbo* med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo o razmejitvi med državama in ustanovitvi neodvisne Države Rijeke/Fiume ter priključitvi Zadra/Zara in otokov Lastovo/Lagosta in Palagruž/Pelagosa k Italiji (Rapallo, 12. 11. 1920) je bila Julijska krajina januarja 1921 anektirana k Italiji; obsegala je 908.834 ha ozemlja, naseljenega z 901.364 prebivalci, med njimi je bilo (po popisu 1910) 466.703 ali 50,2% slovensko in hrvaško govorečih. Januarja 1923 je fašistična vlada z namenom, da bi razbila enotnost Slovencev, Julijsko krajino razdelila na Tržaško (tržaški in postojnski okraj) ter Istrsko ali Puljsko pokrajino (koprski, poreški, pazinski, puljski, lošinjski, volosko-opatijski okraj); pretežni del Goriške (gradiščanski, goriški, tolminski, trbiški, idrijski okraj) je priključila k Videmski pokrajini. Potem ko je bil podpisan Rimski sporazum med Kraljevino SHS in Kraljevino Italije (Rim, 27. 1. 1924) o odpravi Države Rijeke/Fiume in priključitvi njenega ozemlja Italiji, je bila ustanovljena Kvarnerska ali Reška, januarja 1927 pa tudi Goriška pokrajina.

generals against the Republic (17 July 1936) characterised not only the »Civil War«, but also the mutual destructive conflicts of the left wing (*subguerra civil*). Namely, Spanish socialism consisted of multiple parties, therefore the 1936 social revolution was a multi-party revolution.

While in the *Committee for Non-Intervention in Spain* (established in August 1936 as a kind of assurance of neutrality) diplomatic games, intrigues and interests unravelled (between the Western democracies on one side, nazi-fascist forces on the other and Moscow on the third side), the progressive global community rose up to the defence of the Republic and provided the Spanish people with the moral support, material aid, and soon also the participation of volunteers. The collection *Communist Party of Yugoslavia and the Spanish Civil War*, kept in the Archives of Yugoslavia in Belgrade, provides the most thorough insight into the participation of the Kingdom of Yugoslavia's citizens in the Spanish Civil War as volunteers. Namely, the Communist Party of Yugoslavia was the only organiser of aid and assistance for the Republican side. In the Second (socialist) Yugoslavia, quite a lot of material was published with regard to this participation (diaries, notes, memoirs, autobiographies, graphic materials, etc.). However, this topic of contemporary world history has never been the subject of extensive research. More or less everything, save for few exceptions, remained at the level of collecting the memories of the participants of the Spanish Civil War.

The second part of the study provides an analysis of the structure of »Yugoslav« volunteers (age, profession, sex, political adherence, nationality, etc.). The appendix contains a new list of names based on the more recent international research and the comparative method. The author emphasises that the so-called double entries often occur in the lists due to inconsistent criteria for counting the volunteers as your own. The lists of the Spanish volunteers from Yugoslavia are influenced by questionable and often disputable »national« criteria. In comparison with the 1971 list of 1664 persons, the current list has been expanded to 1927 persons of »Yugoslav« origin, 574 of these Slovenians.

Seznam jugoslovanskih/slovenskih* prostovoljcev⁸⁴

Abduzaimović, Sabit	Andrejević Kun, Đorđe
Abinun Radanović, Albert	Andrić, Stjepan
Abramović, Branislav	Anđelić (Angelić, Angelich, Anstelic), Ilija (Ilyce, Nick)
Abramović, Josip (Anton Ludek)	Antić, Emil
Abramović, Juraj Juro	Antić, Vicko Vinko
Adžaga, Josip	Antolčić, Stjepan
Ajvadžin, Marjan	Antonsich, Luciano
Aladić, Mihajlo	Arančić, Antonio
Albahari, Salomon	Arijanović, Đorđe
*Albin, Jurij Jurej	Arsenijević, Branko Brana
Albin, Oto	Arsovski, Vladimir Blažo (Vladimir Đorđević; Oljeg Čislov)
Aldanov/Aldan, Tibor	Artosich, Luciano
Aleksejev, Petar	*Askič, Anton
Aleksić, Nikola	Atijas, Haim
Aleksić, Petar Peter	Atko, Boris
Altarac, Isak	Aždajić, Alojz
Andor, Aurel	
Andreev, Ivan (John Andreef)	

⁸⁴ Viri: AJ, f. Šp. (Jugoslovenski dobrovoljci u španskom ratu); AJ, f. Šp., I-d/10 (Commission des Cadres /étrangers/ du Comité Central du Parti Communiste d'Espagne. Volontaires Yugoslaves en Espagne republicaine, 1936-1938); Arhiv Slovenije /AS/, f. 1551 (Dokumenti komunističnega in delavskega gibanja, 1919-1945); Bebler, Naši Španci; Budicin/Sobolevski, Naši Španjolski dobrovoljci; Kapor, Španija, 5, str. 499-576; Kraljić, The Croatian Community in North America and the Spanish Civil War; Ivan Kreft: Spomini. Ljubljana 1975; Herve Lemesle, Des Yougoslaves engages au XXe siècle. Itinéraires de brigadistes internationaux avant, pendant et après la guerre d'Espagne. Université de Paris 2004; France Filipič: Slovenci - španski borci. Maribor 1982; Ivan Očak: Jugoslavenski emigranti iz Amerike u Sovjetskom Savezu između dva rata. Zagreb 1985; Puppini, In Spagna per la libertà; Vittorio Vidali, Bruno Steffe (ur.), Antifascisti di Trieste, dell'Istria, dell'Isontino e del Friuli in Spagna. Trieste 1974; Vid Vremec, Raul Šiškovič, Jože Hočevar (ur.): Slovenska Istra v boju za svobodo. Koper 1998 idr.

- Baban, Ivan
 Babić, Milorad
 *Babič/Babich, Anton Toni
 *Babič, Ludvik
 Babin, (Bačić, Balić) Anton
 Babin, Tomo Thomas
 Backov, Tomo
 Baće, Maks
 *Bač, Josip
 Bačić, Karlo
 Bačkov, Franjo
 Baho, Imrick
 Bajčić, Dragutin Grego
 Bajić, Petar (Luis Martin Kinago)
 *Bajt, Josip Jože
 *Bajuk, Martin
 Bakeric, John R. (John Baker; Bakarac)
 Bakran, Ivan
 Bakran, Viktor Franjo
 Bakulin, Mijo
 Balajić, Franjo
 *Balaško, Štefan
 *Balbin, Pavle
 Balčejac, Jozef
 *Baldaž, M.
 Balen, Emil
 Baloff/Beloff, Mike
 Baloković, Milan
 Balovich, Ladislavo
 Baltić, Luka
 *Banda, Anton Ivo
 Bandov, Franjo
 Bandžov, Spas
 *Banfi, Jan Žan
 Banić, Karlo
 *Banovil, ...
 Barbarić, ...
 Barić, Milan
 Barišić, Ivan
 Barišić, Mato
 Barišić, Mijo Gopo
 Barišić, Mijo
 Barkovich/Barković (Barbovich), Thomas
 (Michael)
 *Barle, Karel
 Bartl/Baratal, Arsen (Senjo, Arthur)
 Baruh, Isa
 Baruh, Jakov
 Baruh, Silvio
 Barvizan, ...
 Basch/Baş, Ana-Marija
 Basch/Baş, Andre
- Basch/Baş, Janoš
 Baschiera, Eugenio
 Basković, Ivan
 Bastiancich, Giordano
 *Bastiančić/Bastjančić, Sigbert (Sigmund)
 Baša, Šaban
 Bašić, Ante
 Bašić, Duje
 Bašić, Mate
 Batelić, Mate
 *Batelič, Matija
 *Batič, Viktor
 Batinić, Anton Ante
 Batinić, Nikola
 Battelich, Giuseppe
 Batur, Stanko
 Bayza/Bajza, Stephen/Stefan
 *Bebler, dr. Aleš (Andre Kobal)
 *Bedenik (Benedik), Anton
 *Bedenik (Benedik), Ivan
 *Bedenik (Benedik), Ladislav
 *Bedenik, Slavko
 Beer, dr. Imre (Gojko dr. Gorijan; Mirko
 Bayer)
 Bego, Ante
 Begović, Alil Alojz
 Begović, Vlajko (Vladimir Stefanović)
 *Belati, Anton
 Belić, Stevan (Stefan Dudek)
 *Belin/Belino, Emil
 Bellen, Emidio Emilio
 Belović, Ratomir Ratko (Đorđe Stefanović)
 *Beltram/Baltran, L.
 Benci, Mario
 Benci, Rodolfo
 Benco (Bencovich), Antonio
 *Berdais, Oskar
 Beranić/Berenić (Beronich), Ivan (John)
 *Berger, Rudolf
 Bergman, Alfred
 *Berkopec, Josip Jože
 Berković, Džozef Josip (Majer)
 *Berlot, Josip
 *Bernard/Bernardi, Franc
 *Bernardi, Karlo Erzelj
 Berović, Josip Joso
 Bertagnin/Bertanj), Vjekoslav
 *Bertok, Benedikt (Eduard Salgado)
 Bibić, Mirko (Miloš Dimitrijević)
 *Bidovec, A.
 Bihalji-Merin, Oto
 Bilić, Božo

- Bilić, Dragutin
 Bilić, Ilija
 Bilić, Jure
 Bilić, Nikola
 Biljan, Milan Mile
 Bilkčić, Nasko
 Birčić, Ivan
 Birovljev, Đura
 Bišov, Rudolf
 Bjedov, Gojko
 Blagojević, Milan (Petar Križanić)
 *Blanša, ...
 Blažević, Anton Ante
 Blažević, Juraj
 Blažević, Ljubomir Ljubo
 Blažević, Marko (Mark Blazevich)
 Blažević, Mate
 Blažević, Pavle
 Blesa Kordona, Martin
 Bobetić (Babetić), Marko
 *Bobnar, Stane
 Bočkarovski, Mihail
 Bodlović, Ivo
 Boem/Boehm, Georg
 *Bogatec, Štefan Peter
 Bogdanović, AleksandarAca
 Bogner, Hans Jože (Elpatjev M. G.)
 Bohunicki, dr. Adela (Anka Poca)
 Bojevec/Borjevec, Edmond
 Bolf, Albert
 Bolf, Franjo
 Bolf, Matija
 Bolf, Roko
 Bombazzi/Bumbaz, Giovanni
 Boner/Bohner, Franjo Franc (Pavlovič)
 Borić/Bordi, Mile
 Borić, Srečko
 Borierec, Edmond
 Borišić, Mijo
 Borjan, Gojko
 Borski, Ivan
 Bosnić, Mijo
 Bošković, Janoš
 Bošnjak, Ivan
 Bošnjak, Josip (Zozo)
 *Boštjančič, Sigmund
 Bota, Blaž
 Botelić, Anton
 Botić, Vittorio
 Boženović, Dimitrije (Bozenoff; James Bozenovich)
 Božić, Milan Milanče
 *Božič, Franjo
 Božidar, Boško
 Božinovski, Pandje (Pante)
 Božović, Milun (Jaroslav Noskov)
 *Bračić, Ludvik
 Bračun, Josip
 Bradamante, Giovanni
 Bragan, Loris Alberto
 Brajović, Nestor Nešo
 Brandolize, Giovanni Ivan
 *Bratko, Zorko
 *Bratoš, Silvij
 *Bravin, Kalico (Kaliko)
 Brdar, Dujo
 *Bregant, Bruno
 Brenčić, Firminio
 *Brenčić, Tirenica
 Brenković, Nedeljko
 *Breskvar, Jože
 *Bresovec, Franc Josip
 Brešić, Stanko
 Brezovec, Kiril (Ćiro)
 Brezovic, Albert Louis (James Bezanovich; Besanovitch; Bezovich)
 Brijaček, Ivan
 Brinčo, Luis
 Briševac, Vaso
 Briški, Antun (Anton Brisa)
 Briški, Marko
 Brkić, Anton
 Brkić, Vladimir
 Brković, Zvonimir Zvonko
 Brenčić, Marijan
 Brnčić, Stjepan Stipe
 Brone Anton
 Brozičević Juraj Jure
 Brozović/Brozovich, Srečko Filip
 Brusić, Anton
 Bubich, Mike
 Bubić, Vinko
 Bubievich, Vladimiro
 Buble, Ćiro
 Budač, Mijo
 Budak, Divko Josip
 Buković, Lazar
 *Bulc, Aleksander
 Bura, Fran Franjo
 Burić, Ivan
 Burović, Georg
 Burovnjak, Vinko (Šupljak)
 Bušić, Ivan
 Bušić, Mate (Abato)

Bušić, Petar	Ćopić, Petar
Buturac, Mile	Ćopić, Vladimir (Senjko)
Buzev (Buzeff), Trifun (Tifron)	Ćuk, Vukašin
	Ćurčić (Ćulčić), Adam
*Caharija/Zaharija, Leopold	Ćurić, Tomo
Cako/Čeko, Jurko	Ćurka, Nikola
Canarozzo, Ivan	
Candutti, Carlo	Čačić, Tomo (Gavrilov A. D.)
Car, Nikola (Črni)	Čagalj, Franjo
Carić, Petar	Čaleta, Bernard
*Carlig, Avgust	*Čap, Matija
*Carnik, Srečko	Čarnić, Andrija
Cenčić, Ferdinand Ferdo	Čaušević, Pašan
Cenčić, Slavko	Čečura, Nikola
Centor, Jovan	Čeko, Luka
Cerić, Zvonimir Zvonko	Čelebić, Milan
Cesarec, August	Čelebić, Nikola
*Cetin, Anton	Čelebija, Misak
*Cetin, Karlo Karel	Čelija, Franjo
Cevantes, Petar	*Čemažar, Miha
*Chabaj, Valentin	Čemergas, Stevo
Chervatin (Petek), Ferdinando	*Čern/Černe, Viktor
Chierfusc (Kerfis), Giorgio	*Černe, Avgust Gustl
*Cibic, Rajko	Černina, Andrija
*Cigoj/Cigoi, Stanko	*Češnjevar/Čepnjevar, Franc
Cigrovski, Franjo	*Češnovar, Adolf
*Cimerman, Anton	*Češnovar, Rudi
Cirk/Cerk, Stojan	Čimović (Chimovitsch), August
*Citer (Ciehar; Ziehar), Karel	Čioran, Georg
Cociancich (Canziani), Pietro	*Čižek Rudolf Rudi
Colani (Kolanović), Giuseppe	*Čok, Alojz
Corcitie, ...	*Čok, Lino (Zachi)
Cos (Kos), Valentin	Čolaković, Rodoljub (Jovan Pavlović)
Cosulich, Carlo	Čolić Halid, Eduard
*Cotarič, Nikola	Čolić, Slavko
Covacich, Giovanni (Ivan Kovačić)	Čon, Hari
Crivici (Crivicich), Oreste	*Čop, Alojz
Crnković, Petar	*Čop, Blaž
*Curk, Rafael	*Čop, Milivoj
Cvetić, Todor (Crni)	Čorak, Ivan
Cvetko, Vječeslav (Flores)	Čorak, Josip
Cvetković/Cvijetković, Radomir	*Črmelj, Avgust
Cvijanović, Stefan	Čubelić, Slavko
Cvijetković, Luka	Čubrić, Josip
Cvisaji, Luidi	Čuci, Stefan
Cvitković, Miljenko	Čučak (Čuček), Dragutin
	Čučković, Simo
Čamilov, dr. Kiril	*Čuk, Tone Jože
Četković, dr. Milovan	Čukulić, Božo Pavle
Četković, Vladimir	Čukulić, Miroslav Miro
Čiprovac, Sava	Čuleta, Ivan
Ćopić, Milan Emil	Čulina, Marko (Jadranski)

- Dabisevich, Vladimiro
 Dakić, Božidar
 Damjanović (Domjanovich; Domjonović;
 Danyanoich), Milo
 Danculović (Dankulowicz; Dancuvocic),
 Paul
 Danilović, Veselin
 Dapčević, Peko
 Dapiran, Giovanni (Saule)
 Dasović, Ivan
 Dasović, Stjepan Stipe (Steven)
 *Debernardi (De Benardi), Giovanni Ivan
 *Debeš, Johan
 *Debec (Debenc), Ivan
 *Debec, Štefan Štefek
 *Debec, Vincislav Vinko
 Della Croce, Romano (Roman Krstović
 /Krstovich/)
 Delcaro, Mario (Vincenti)
 De Leo, Karmelo (Leon Cernais; Giovanni
 Karnio)
 Delić (Delitch; Diklić), Đorđe (Georgius
 Deluch)
 Delija, Franjo
 Delprato, ...
 *De Luca, Alberto
 *Demetrio, Oton (Adon) Anton
 Demić, Miron (Danilo Pavlović)
 Demnjevski, Aleksa (Sergije Bauman)
 *Depangher, Francesco
 Depope, Mato (Matt)
 Derenčinović, Ivan (John)
 Dessanti, Pietro (Domenico)
 Dešković (Deskovich), Ivan (John)
 Devčić, Petar
 Devčić, Stevo
 Devescovi, Giovanni
 Dević, Đorđe (George)
 Devrnja, Rajko
 *Di Biasio (Patuk), Konstantin
 *Dihpol, Jože
 Dijanek, Stjepan Stevo
 Dijoš, Janoš
 *Dimić, Emil
 Dimitrijević-Nešković, dr. Nada
 Dimkov, Dimo (Georgijev)
 Dimov, Angel (Skopljanac)
 Dimić, Miodrag
 *Diorgo, Avgust
 Diviach, Riccardo
 *Divjak, Viljem
 *Dobeze, Vincenc
- Dojčinov, Ivan
 Dojht, Mirko
 *Dolenc, Franc
 *Dolenc, Ivan
 *Dolinšek, Ivan (Dolišenko; Juan Ferraro)
 Domanji, Robert
 Domazet, Ante
 *Domič, Ivan
 Domin, Stjepan
 *Donko, Johan
 Donkovich, Antonio
 Doratević, Filip
 Doratević, Sveta
 *Dornik, Alojz
 *Dosenel, Jan
 Dragić-Belović, Olga (Milica Milić)
 Dragišić, Petar
 Drapšin, Petar
 Drašner, Anton Toni (Anthony, Tony)
 *Drev, Leo
 *Dria, Ivan
 *Drioli, Emilio
 Drobac, Siniša (Stanko Milanović)
 *Drobnič, Franc
 Drobnič, Mihael
 Dropulić, Čiro
 *Drufovka (Drufukar), Anton
 Dubac, Constantine
 Dubinović, Mate
 Dubovich, George
 Dubravčić, Ivan
 Dubrović, Eduard
 Dudić, Sreten
 Duja, Gregor
 Dujmović, Marijan
 Dujmović, Mate
 Dujmović, Rudolf
 Duvnjak, Ivan Žan
 Duvnjak, Niko
 *Dvoraček, Ervin Ernest
 *Dvorak, Franc
 Džuba, Nikola
- Đadović, Vlado
 Đajić, Jovan (John Djajic)
 Đedović, Antun
 Đerek, Dragutin
 Đerek, Emil
 Đerek, Štefan Stipe
 Đorđević, Filip
 Đorđević, Miloš
 Đorđević, Svetislav (Ilja Lopačev)

- Đuka, Veljko
 Đurđev, Dragutin
 Đurić, Miloš
 Đurić, Mirko
 Đurić, Tomo

 Eisevich, Rodolfo
 Engl, Elijas Ilija
 Erceg, Marjan
 Erceg (Herceg), Michael
 Erdeljac, Petar (Peter)
 *Erjavec, Andrej
 *Erjavec, Franc
 *Erjavec, Rudolf
 *Erjavšek, Alojz
 *Erlich, Egon
 *Ernec, Avgust
 *Eržen, Venceslav
 *Estole, Vinko Viktor

 Fabić, Silvestar
 *Fabjan, Anton
 *Fabjan, Ivan
 Fanović, Arturo
 Farkaš, Franjo
 Fatović, Francisko Ferručo
 *Federl, Franc
 *Felc, Avgust
 *Felc, Fortunat (Viktor Srečko Kavčič)
 *Felc, Ivan
 *Fende, Franc Stane
 *Ferber, Oto
 *Fese, Fortunat
 Fetahagić, Ahmet
 Figneredo, Henrih
 Filičev, Roman (Arnold Fajn; Roman Filipovič)
 Filipović, Kristifor
 *Finžgar, Stanko
 Fišer, Beno
 Fišer, Ivan
 Fišić, Srečko
 *Flis (Fus), Franc
 Fodor, dr. Karl (Teodor Balk)
 Folnović, Juraj
 Fonda, Antonio
 *Fonda, Guerrino
 *Fonda, Slavko
 Fonovich, Arturo
 Foriš, Ivan (Bata Fore)
 *Fornezz, Herbert
 *Fortunat, Srečko

 *Fragiacomo, Carlo
 *Franc, Alojz
 *Franc, Janez
 Franco (Francovich), Antonio
 Franić, Jozo
 Franić, Marko
 Fridman, ...
 Frković, Martin Mile
 Fućak, Ljubomir
 *Furlan, Silvester Silvo (Pavel Poljakov)
 *Fus (Flis), Franc

 Gaćinović, Vojislav
 Gačić, Jovan
 Gačić, Miloš
 Gajić, Stevan
 *Gale (Galan), Anton
 *Gantar, Franc
 Garčić, Miloš
 Gardić, Miodrag
 *Garin (Gerin), Bruno
 Gaspar, Peter
 Gašparac, Ivan (John)
 Gavranov, Sredoje
 Gavranović, Stevo (Mirko Živković)
 Gavrić, Elizabeta Liza
 Gendić, Petar
 Georgijen, Oskar
 Georgijev, Paul
 Georgijević, Dimitrije (Hugo Selka)
 Gerančić, Antonio
 *Gertič, Ivan
 Getarov, Jozef
 Ghersich (Gersi, Gersi), Giovanni
 Gincelj, Erminio
 Giorgetti, Francesco
 Givulinovich (Givulinović, Givins), John Albert
 *Glavan, Franc
 Glavaš, Marija (Peči)
 Glavicich (Glavich), Mateo
 *Glavič, Viljem
 Glaviček, Anton
 *Glavina, Mario
 Gligorović, Miloš (Dušan Petrovič; Černov)
 *Gojak, Ludvik Ivan
 Gojsalić, Ante
 Gajtanić (Goitanich), Rudolfo
 *Gomišček (Gomiscek), Ivan
 *Gornik, Franc
 *Goršek, Ivan (Omar)
 *Gorupec, Viktor

- Gossain, Franjo
 *Gosenica, Alojz
 *Gostinčar, Martin
 Gošnjak, Ivan
 Govorušič, Nikola
 *Gramc, Janez
 *Grebinc (Grebenc), Franc Franjo
 *Gregorčič/Gregorič, Ivan
 *Gregorčič/Gregorič, Josip Jože
 Gregoric, A.
 Gregorovich, Frank
 Grgić, Ernest
 Grgurić, Andrija
 Grgurić, Edo
 Grigor, Aristov (Gregor Aristov)
 *Grincelj, Erminij
 Grivičić, Dane
 *Gros, Matija Martin
 *Gross, Ivan (Johann)
 Grotan, Domenico
 *Grubiša (Grubissa), Just (Giusto; Gustavo)
 Grubor, Petar
 *Gruden, Anton
 *Grujec, Gustav
 Gruić, Roko
 Grujić, Stanko Branko
 *Gržina, Matija
 Guberina, Linardo
 *Gučić, Jurij
 Gudelj, Ante
 Gudelj, Mate
 Guli, Đorđe
 *Gunscher, Rudolf Rudi
 Gurebić, Maks
 Gustincich, Francesco
 *Gustinčič, ing. Dragotin (Daniel Golubjev)
 Guzek, Maks
 Gvozdrenović (Gvozdrenović, Gozdanovich,
 Grozdanović), Toma (Tom)
- Habulin, Marija
 *Haček (Hraček), Alojz
 Hadži, Panzov (Gančo)
 Hadžiev, Panajot (Pete Hadjjeff)
 *Hafner, Bernard
 *Hake, Adolf
 *Haložar, Viktor
 Hariš (Haris), Ernest
 Hariš, Ivan (Ilija Gromovnik)
 *Harner, Bernard
 *Harz, Rudolf
- Hatz, Karel (Jose Moreno Lopez; Sergej
 Kozlov)
 Hedrih, Karol (Diaz)
 *Held, Karel Karlo
 *Herceg, Franc
 *Herman, Viljem
 *Heusler, Vladimir
 *Hladnik, Janez
 *Hladnik, Franc
 *Hočevar, Stane
 *Hoffer, Emerik
 Holaek, Josip
 Horvat, Francesco
 Horvat, Ivan
 Horvat, Mirko
 Horvat, Ladislav
 Horvat, Stefan
 Horvat, Vinko
 Horvatin, Vladimiro
 Horžić, Šime
 Hoškin, Frane
 Hranic, ...
 *Hreščak, Dominik (Domenico Kreschiak)
 *Hribšek, Ivan
 Hristić, Petar (Peter)
 Hristov, Gregory
 *Hrovatin, Karlo
 Hruza, Leopold
 *Hudič, Jakob
 *Humar, Ivan (Malchino)
 Husinec, Josip
 *Hvalič, Franc
- Ilić, Anton (Antonio Gilli; Toni
 Harmonika)
 Ilić, Ljubomir Ljubo
 *Imak, Alojz
 *Instinšek, Albin
 *Ipavec, Josip Jože
 Isakov, Milan
 Iscenski, Todor
 *Iskra, Ivan
 *Istinič (Istinič), Ivan
 *Ivanc, Alojz
 *Ivanc, Anton
 *Ivanc, Ivan
 *Ivanc, Mirko
 Ivančić, Petar
 *Ivančić, Tone
 Ivanić, Boban
 Ivanić, Pero

- Ivanišević, Frane
 Ivanišević, Jovan
 Ivanišević, Ljubomir
 Ivanišević, Nikola (Nick)
 Ivanov, Ante
 Ivanović, Dragomir (Ramona)
 Ivanović, Franc
 Ivanović, Marko (Nestor)
 Ivanović, Petar
 Ivanščak, Vladimir
 Ivić, Maks

 Jadriev (Yadrweiw), John P.
 *Jagič (Jagisch), Štefan
 Jahić, Fadil
 *Jakopič, Josip
 Jakopović, Josip (Joško Stranić)
 Jakovac Martin
 Jakovčić (Jakovšić), Franjo
 Jakovčić, Mato (Matt)
 Jakovljević, Sretan
 Jakšetić, Đorđe Giorgio
 Jakšić, Đuro
 Jakšić, Ivan Milan
 Jakuš, Jovan
 Jakušić, Franc
 *Janhuba, Rudolf
 Janić, Jovo
 Jankes/Jankez, Grga Đure
 Janković, Drago
 Janković, Milan
 Janković, Todor
 Janković (Jankov), Vasa
 Jardas, Eduard Edo (Ivan Ilić)
 Jarić, Svetozar
 *Jazbec, Avgust
 *Jazbinšek, Viktor (Antonio Lopez; Robert Reiner)
 *Jelen, Štefan
 Jelić, Lazar
 Jelić, Mate
 Jelin, Maurice
 *Jenko, Rudolf
 *Jeraj, Albin
 *Jereb, Viktor Vittorio (Mario Benotti; Leone Kranjski; Leon Kranjski)
 Jeremić, Bogdan
 Jeremić, Ostoja
 Jergović, Božo
 Jergović, Mate (Matt)
 Jerić, Luka
 *Jeriha, Viktor

 Jerončić, Ivan (Srećko Vico)
 Jerončić, Milan (Mile Koren)
 *Jerončić, Anton
 Joakim, Jugo
 Joković, Bogdan
 Joksimović, Aleksandar
 Jopiti, Carlo
 *Jordan, Ivan
 *Jovanc, Mirko
 Jovanović, Aleksandar Aca
 Jovanović, Dragoslav /1913, student/
 Jovanović, Dragoslav /worker/
 Jovanović, Janko (Drenovski; Daskal; Emil Dragović)
 Jovanović, Maurice
 Jovanović, Milorad Milan
 Jovanović, Radoje
 Jovanović, Svetozar (Jose Bareš; Bogdanovski)
 Jovanović, Vojo
 Jovanović, Živorad Žikica
 Jovašević, Gvozden
 Jubert, Viktor (Jub)
 Jugo, Joakim
 Jugović, Bogdan
 Jung, Francesco
 *Junker, Rudolf Oskar
 Juranić, Oskar
 Juras, Božo
 Juratović, Nikola
 *Jurca, Ivan
 *Jurca, Vladislav
 Jurcich (Juričić), Antonio Anton
 Jurdana, Ivan (John Jordan)
 Jurica, Giuseppe
 Jurica, Jure (Zaratin)
 *Jurič, Miloš
 Juričić, Georgije
 Jurišić, Miho
 Jurjević, Milan Miloš
 Jurkić, Leon
 Jurkić, Srećko
 Jurković, Nikola (Akrobata)
 Jurlin, Ante
 Jzadaić, Luigi

 Kacman, Jozo
 Kada, Alberto
 Kada, Džemail
 Kadrijević, Mirko
 Kaiser (Kaisear), Spartaco
 Kalafatić, Milan (Nikola Nikolajević)

- Kalanj, Ivan (John; Milan)
 Kalc, Jurica
 Kalev, Petar
 Kalinić, Milan (Ninković)
 Kalman, Andrea
 Kamacoff (Kamackoff; Komakoff), Steve
 (Stefan)
 *Kamenšček, Stanko
 Kamhi Alkalay, Samuel
 *Kampf, Gustav
 *Kampf, Rudolf
 Kanački, Svetislav
 Kanjski, Ivan
 Kapor, Čedomir (Čedo)
 Kapš, Anton
 Kapš, Franjo
 *Kapus/Kapis, Jože
 Kar, Franc
 Karadžić, Radule
 Kardun, Ivan
 Karlović Simeon Simon
 Karoglan, Mihael Mijo
 Katelich, Michael
 Katnić, Ivan
 Kaučić, Federico
 *Kaučić/Kavčič, Anton
 *Kaučić, Franc
 Kelc, Josip Jozef
 Kelek, Ivan
 Keleković, Nikola
 *Kelos, Ivan
 *Kepa, Franc
 Kered, Stjepan (Georg Frid)
 Kerpan, Alberto
 Keršner, Artur
 *Kezel Andrej
 Kezele, George
 *Kipo, Alojz
 Kiramoš, Georg
 Kittl, Adolf
 Kjus, Franjo
 *Kladnik, Blaž
 *Klančar, Alojz
 *Klanjšček/Klanjšek, Valentin
 *Klanjšček, Viktor
 *Klemenc, Alojz
 *Klenovšek, Jože
 *Klepša, Edvard
 *Klešnik, Pavle
 Klisić, Jovan
 Klošević, Filip
 Klupač, Koloman
 *Kmet, Peter
 Knapić, Anton
 Knapić, Srećko (Felice Nappi)
 *Knez, Franc Franjo
 Knežević, Đorđe (Paja)
 Knežević, Ljubomir Đuro
 Knežević, Mirko
 *Kobal, Drago
 *Kobal, Matija
 Kobe, Matija
 *Kobe, Mihael (Mike; Kolbe N.)
 *Kocjan, Štefan
 *Kocjančič, Peter (Pietro Cociancich;
 Canziani)
 Kocub, Jakov
 Kočmarovski, ...
 Kokai, Imre
 *Kokal, Ivan (Jožef Petelin)
 Kokolj, Jure
 Kolak, Josip
 *Kolar, Ivan
 *Kolar, Mihael (Mišel)
 *Kolenc, Ivan
 *Koleša, Viktor (Josip Hope; Ivan Sartori)
 Kolečnikov, Andrej
 Koljenčić, Veljko (Djetić)
 *Kolman, Franc (Maron)
 *Komar, Franc
 Komikov, Magit
 Kominek, Josef
 Kopp (Kopf), Ferdo
 *Kopinič, Josip Jože
 *Koprivnik, Karel
 *Koprivšek, Franc
 Korać, Ivan
 Korčetić, ...
 *Korošec, Janez
 *Korošec, Lazar
 *Korzaba, Anton
 *Korzančič, Stanko
 Kosanić, Dragutin
 *Kosanić/Kozulič, Karlo Mario
 Kosanović, Simo
 Kosmović, Eugen
 Kosović, Karlo
 Kostančić, Slavko
 Kostelic, Louis
 Kostić, Goce
 Kostić, Periša
 Kostov (Kostoff), George
 Košanjić, Miloš
 Koščić, Franjo Frank

- *Košuta, Albert
 Koturović, Dimitrije (Mitko Kot)
 *Kovač, Alojz
 *Kovač, Franc
 *Kovačec, Janez
 Kovačević, Đorđe Đoko
 Kovačević, Franjo
 Kovačević, Ivan
 Kovačević, Mirko
 Kovačević, Nikola (Nikita Mendes)
 Kovačević, Veljko
 Kovačić, Josip (Joseph)
 *Kovačić, Franc (Francesco)
 *Kovačić, Ivan (Juan)
 Kovandžić, Svetozar
 Kozakov, Dimitar (Tatef D Mitar Kazacoff)
 Kozan, Stjepan
 *Kozjak, Štefan Franc (Stephen)
 Kozlov, Georgije
 *Kozole/Kezele, Aleksander
 *Kozole, Jože
 *Kožuh (Kozuk), Jakob
 *Kragolnik, Albert
 Krajačić, Ivan (Stevo Verdić)
 Krajačić, Marjan (Petar Gašparac)
 Krajina (Krajnak), Juraj
 *Krajina, Rafael
 *Kraksner, Josip Jožef
 *Kralj, Jožef
 Kraljev, Šime (Siniša Karlović)
 *Kranjc, Jože
 *Kranjc (Krajina), Matija
 *Kranjc, Nikola
 *Kranjc, Ratko
 Kranjčević, Jakov
 Kranjčević, Viktor
 Kranželić, Simon
 *Krasna (Krašna), Louis
 *Krašovec, Feliks
 Kratohvil, Stevan
 Kraus, Lea
 Kravajica, Andrija
 *Kravšek, Jože
 Kreačić, Otmar
 *Kreft, Ivan
 *Kregar, Slavko
 Kreković, Nikola
 Krezo, Jure Luko
 *Krivec, Ivan
 *Krivec, Pavel
 Krizmanić, Nikola
 *Križ, Franjo
- *Križaj, Josip
 *Križaj, Jože
 *Križaj, Lojze (Luigi Crisai)
 Križanić, Pero
 Krkljuš, Savo
 Krkljuš, Slavko
 *Krnec (Kruk), Alojz Slavko
 *Krnec, Roman
 *Krog, Milan
 Krojnski, ...
 *Kronoveter, Jakob
 Krpc, Roman
 Krsmanović, Branko
 Krstić, Andrija (Krcun)
 Kručićanin, Aleksandar
 Krunić, Ostoja
 *Krušnjak, Kazimir
 Krvavac, Džano Ahmet
 Krželj, Mirko
 Kubanic, George
 *Kubina, Maks
 Kubinec, Michael
 Kucmi, Mihajlo
 Kuča, Jan
 Kuček, Ivan
 Kučera, Jožef
 Kučera, Tereza
 *Kudec, Vinko
 Kuhar, Isidor
 Kujundžić, Anton Ante
 Kujundžić, Ljubo
 Kujundžić, Mate
 Kujundžić, Nikola
 *Kukec, Josip
 Kukura, Pavao
 Kuleto, Ivan
 Kuljević, Petar
 *Kunej, Alojz Lojze
 Kupusinac (Kuprinski), Aleksandar
 Kurčini, Adam
 *Kuret, Djuro
 *Kuret, Peter
 Kurtović, Marko
 *Kus, Franc
 Kusturica, Sigfrid
 Kuštera (Kustera; Kustern), Frane Frank
 (Arnold)
 Kutleša (Kutlesa), Stefan Stipe (Steve)
 Kužet, Đuro
 *Kuzman, Martin
 Kužuh, Jakob
 *Kveder, Dušan

- *Kverk, Andrej
- Lacmanović, Frane
Ladovina, Vojo
Ladovski, Mihael
Lakovich, Antonio
Lalić, Šime (Janko Danić)
Larić (Lavrić), Anton
Laski (Lasić), Stefan
Lašević, Jan
Latinović, Lazar
*Lavrenčič/Laurenčič, Alojz
*Lavrin, Jožef
Lawser, Kresho (Krešo Lavšer)
*Lazar, Franc (Lazar Korošec)
Lazić, Stefan (Miko)
Lazić, Nikola
*Leban, Giuseppe Josip (Vincenc)
Lebičić, Franjo
Lebl, Ivan
*Ledinek, Anton
Legac, Jure (Đuro)
Legate, Georg
Lehmann, Friedrich (Fric)
Lekić, Danilo
Lekić, Radovan
*Leleb (Lelen), Milan
Lenac, Ivan
*Lenardič, Ivan
*Lenček, Janez
Lenek, Jan
Leno, Danilo (Danijel Lepo; Stefan Prohorov)
Leontić, Boro
Lepešević, Viktor
Lessel, Eugen (Geno)
Levantin, Petar
*Ležek (Lizek), Rudolf
Licul, Anton (Grašić)
Licul, Josip (Falor)
*Ličen, Anton
Lidle, Todor
Lilić, Stevan
*Linček, Ivan
Lindarić, Ivan
*Lipa, Dane
Lipovača, Ibrahim
*Lipušček/Lupušček, Srečko (Kraff)
*Lipušček/Lipovšek, Viktor (Silvister Penja)
*Lisinski, Jožef
Liverić, Tomo Tomaš
Llorog, Vacleb
- *Loger/Lorger, Anton
Lončar, Stipe
Lončarić, Josip (Henrih Babović; Pedro de Kastro)
Lončarić, Vladimir Vlado
Lopar, Johan
Lović, Juraj
*Lovrin, Jože
Lozer, Kreško
Lučev, Ćiril
Lučić, Albert
Lučić, Marijan Lucijen
Luić, Slavko Vjekoslav
Lukas (Lucas; Lucacs; Lukaszewis), Franjo Frank
Lukić, Branko
Lukin, Ivan
Lukinić, Stjepan
Luko, Stipe
Luković, Dragiša
*Lukša, Josip
Lulić, Božo
Luštica, Ante (Mateo)
Lutkić, Konstantin Kosta
Ljubičić, Franjo (Muco)
Ljubičić, Ivan
Ljubičić, Jure
Ljubinković, Branko
Ljumović, Radosav
- Mačković, ...
Madrijan (Madrić), Ludvig
Madžar, Ivo
Majcen, Stjepan Stevo
Magan, Edoardo
Magnotić, Anton Toni (Anthony; Tony Manjgotić)
*Mahnič, Peter (Pietro Machnich)
Majder, Vladimir (Vladimir Kurt)
Majnarić, Josip
Maksimović, ing. Ljubomir Ljubo
*Makuc, Jakob
*Makuc, Vlado
Malattia, Antonio
Malattia, Giovanni (Ognibene)
*Malenšek, Franc
*Malih, Karel
Mališić, Jovan (Ivan Martinović)
Mallig, Jordan (Đorđe Maljig)
Malohodžić, Hivzo
Mance, Branko
Mandić, Ilija

- Manojlović, Žarko
 Manola, Srećko
 *Marconi (Marcon), Mario
 Maretic, Joe
 *Marhart, Ivan
 Marinić, Krsto
 Marinoni, Giovanni Domenico
 Marinov, Petar
 Marionoff, Nick
 Marjanović, Steve
 *Markič, Jože
 Marković, Milenko
 Marković (Markovicz), Mirko (Jose Porra Spolea)
 Marković, Pajo
 Markul, Petar (Pjer)
 *Marn, Alojz
 *Marodini/Marondini, Eduard Edo
 Marović, Mile
 Marša (Marscha), Vidosav
 Marunica, Mato
 *Marušič, Drago Karl
 *Marušič, G.
 *Marušič, Matija
 *Marvin, Albin (Anton Hribar)
 *Marvin, Edvard
 *Marvin, Roman
 Marzaz, Sebastiano
 Maslač, Vlaho
 Maslarić, Božidar (Bruno; Feliks; Boris Andreev)
 Mašković, Mijat
 Matajčić, Dragutin
 Matajčić, Ivan
 Matanović, Gavro
 Matejak, Ivan
 Matejčić, Dragutin Drago
 *Matešič, Jurij (George)
 Matić (Matiych), Karlo
 Matić, Milan
 Matić, Rudolf
 Matin, Jovan Žan
 Matišić, Mate (Matija)
 Matković, Blaž
 Matković, Milan
 Matoš, Ante
 Matosich (Matošić; Matesic; Matosick), Anthony
 Matović, Milisav (Mario Baronti)
 Matronić, Aleksa
 Mauko, Vjekoslav
 *Mavec, Jože
 *Maurič/Mavrič, Viktor
 *Maurovič, Remigij (Remigio Maurovich)
 Mazga, Stefan
 *Mazi, Anton
 *Mazi, Franc
 *Mazi, Martin
 Medan, Savo
 Medelin, Domenico
 Medenica (Medecina), Miloš
 *Medved, Jurij
 *Medžev, Ciril (Kiro Rainard)
 *Meke, Franc
 *Mendaš, Leopold Slavko
 *Menis, Salvatore
 Mesaroš, Stevan (Steve Nelson; Joseph Fleishinger)
 Mešterović, dr. Đuro
 Metesi, Anton Martin
 Mezei, Pavle Pablo
 *Mezek (Mezgec), Anton
 Mezić, dr. Aleksandar (Jozef Hauptman)
 Mezić-Šiljak, dr. Dobrila
 *Michitsch, Joseph (Mičić; Carlos Carl Perez)
 Micor, Bruno
 Miftari, Emruš
 *Miha, Marko
 Mihajlov, Andrej Mihajlo (Andre Antonovič)
 Mihajlović, Dragiša
 Mihajlović, Prvoslav
 Mihajlović, Tasa
 Mihaljević Mirko (Manjana)
 Mijan, Arturo
 Mijović, Jose
 Mika, Vaclav
 Mikelić, Tomo
 *Mikenauer, Alojz (Mihail Mihajlov)
 Mikličanin, Ilija
 Mikuljan, Marko
 Milačić, Dragoljub
 Milanović, Franjo
 Milas, Nikola
 Milašić, Emil
 Milašinčić, Stjepan (Šiljo)
 Milenković, Andrija
 Milenković, Branislav
 Miletich (Miletić; Militich), Steve
 Milić, Andrija (Petar Ljubimović; Don Pedro)
 Milić, Ante
 Milić, Ferdo

- Milić, Slavko
 Miličević (Milutscheviich), Gerard
 Milin, Ernest (Millin, Ernesto)
 Milinčić, Blagoje
 Miljević, Mičo
 Miljković, Andreja
 Miljković, Ivan (John; Joe; Joso; Jojo Bubić)
 Miljković, Jure (George)
 Miljković, Milivoje
 Miljušević, Bogdan
 Milojević, Dragomir Mato
 Milojković, Dragutin
 Milosavljević, Mihajlo (Juca)
 Miloš, Šime
 Milošević, Antun
 Milošević, Bogdan
 Milošević, Branko
 Milošević, Gojko
 Milošević, Miloš
 Milošević, Stjepan
 Milošević, Vojislav
 Milovanović, Petar (Pierre)
 Milušić, Milan Mile
 Minkov, Miša
 Mioč, Anton
 Mirčetić, Milan (Lala)
 Mirić, Aleksandar (Kabaljero)
 Mirić, Mišo
 Mirilov, Ivan Jovan
 Mirković, Andrej
 Mirković, Lazar
 Mirković, Milan
 Missich, Giovanni
 Mišel (Mishell), Stefan Miloš
 Mišić, Todor
 Miškovski, Trajko (Oskar Brkić; Konstantin Kuznecov)
 Mitrov, Slobodan Danko
 Mladenov, Petar
 Mladenović, Brana
 *Mlakar, Dragutin Drago
 *Mlinar, Jože
 *Modic, Jože
 *Modic, Matija
 *Mohorko, Franc
 Molić, Jordan
 Molnar, Ivan Janoš
 Molnar, Louis
 Morača, Vidosav
 *Morgan, Julij (Guglielmo)
 *Morgan, Valentin (Vilhelm)
- Morilo, Jose
 Moser, Maurilio Domenico
 Mošeni, Josip (Giuseppe Moscheni)
 Mozetić (Mosetich), Francesco
 Mozi, Anton
 *Mrakič, Matija
 Mrakovčić, Franjo
 *Mravljak, Bogdan Božo
 Mrazovič, Karlo (Ortega)
 Mrduljaš, Paško
 *Mreule (Murillo), Josip
 *Mrhar, Vili
 Mrkonjić, Josip
 Mučić, Šučo
 Mudrić, Stjepan Stevo
 Mufić, Josip
 Muhek, Andrija
 Muhvić, Ivan
 Mujkić, Meksud
 *Mulc, Anton
 *Mulc, Ivan (Korošec)
 *Mulc, Lojze
 Munetić, Ilija
 Munetić (Muritić), Jure
 Murić, Serafim
- Nacinovich, Giuseppe
 Nadačin (Nadacin), Josef
 Nađ, Kosta
 Nappi, Antonio
 Nasev, Vasil
 *Natek, Franc (Prelez)
 *Natek, Rudolf
 Naumov, Ilija
 Naumov, Tane
 Nedeljko, Josip
 Nedeljkić, Jože
 Nedev, Georg
 Nedveš, Juraj Đuro
 Negri, Italico
 *Nemevšek, Alojz
 *Nerdolik, Ivan
 Neri, Gino
 Nešić, Drago
 Nešković, dr. Blagoje
 Nik (Nick), Anton
 Niketić (Nišić), Todor
 Nikolić, Miloš
 Nikolić, Radivoj
 Nikolić, Stevan (Mitar Jovanović)
 Nikoliš, dr. Gojko (Dr. G. Nick)
 Nikolov, Petar

- Ninković, Milan
 Nistor, Anton
 Niukvić, Milan
 Nonveiller, Guido (Kukac)
 Norman, Vasiliev
 *Nose, Jože (Špan)
 Novačić, Ivan
 *Novak, Peregrin
 *Novak, Stanislav (Štajn)
 Novaković, Milan
 Novosel, Janko (Jack)
- Obad, Gezo
 *Oblak, Viktor
 Obradović, ing. Božidar (Pavle Orlović)
 *Ocvirk, Anton
 *Ocvirk, Ivan
 *Ogrejec, Vinko
 *Ogrinec, Martin
 Ogulinac, Franjo Seljo (Milan Snagić)
 *Oman (Omar), Ivan
 *Omerza, Anton
 *Omerza, Dimitrij
 Opašić, Todor
 *Oražen, Peter
 *Oražen, Tone
 Orešković, Marko (Krnrtija)
 Orlić, Emil
 Orlić, Milan
 Ostojić, ...
 Ostojić, Branko
 Ostović, Nikola (Nick)
 Ovčarić, Nikola
- *Pace/Pacek, Alojz
 *Pahler, Florijan
 Pajdak (Pajdek), Mladen
 *Pale, Vinko
 Paliaga, Giuseppe
 Palijan, Anton
 Paljaga, Ivan (Ćirilo)
 *Pančkov, Jože
 *Pančur/Pankur, Jože
 Panić, Dragomir
 Panić (Pantić), Ilija
 Panjković, Pavle
 Paparić (Poparić), Jakov
 Papo, Mento (Brica)
 Parnicki, Svetislav
 Parović, Blagoje (Crki; Šmit; Aleksej Isakov)
 Pasku, Ilija
- Pašković, Ivan
 *Paternost, Alfred
 Patzel (Pacl), Viktor
 Paunkov, Gančo
 Paunković, Miroslav Mirko
 Paulovich, Lodoviko
 Paunović, Ivan Petar
 Paunović, Mehmed
 Pavelić, Pavao (Paul)
 Pavković, Mate
 Pavkovski, Vladimir
 Pavlić, Mate (Matt; Mike Pavlik)
 *Pavlina, Ivan
 Pavlov (Pauloff; Pavloff), Stojan (Georg)
 Pavlović, Dušan
 Pavlović, Ratomir Ratko (Ćićko)
 *Pecovnik, Ivan
 *Pejak, Janez
 *Pelicon, Ivan (Karnio)
 *Pelicon, Marjan
 *Pepeplnik, Franc
 *Pepelnjak, Vili Franc
 *Perenič, Janez
 Perenčević, Ilija
 Perger, Mihajilo
 Perić, Marko (Velimir Drechsler)
 Perissini, Mario
 *Perjevič/Prejevič, Rudolf
 *Perko, Krešimir
 *Perkočnik, Pavle
 Perković, Nikola
 Perkušić, Dušan (Janje)
 Perkušić, Matija Mate
 *Pernič, Franc
 Perović, Stipe
 Perović, Tomislav
 Perpich, Stefano
 *Pesek, Ovidij
 Pesel, Giuseppe
 Peša, Šime
 *Peško, Avgust
 Petar, Jakov
 *Petek, Anton
 *Petelin, Žan
 *Peternelj, Ciril
 *Petrič, Viljem
 Petrišinac, Saša
 Petrović, Božidar Boško
 Petrović, dr. Grujo
 Petrović (Petreovich), Nikola
 Pezer, Tomo (Franc Roman; Grigorije Solodnikov)

- *Piciga, Roman (Pizziga, Romano)
 Pihler, Ivan Hans
 Pihler, Lujza (Borka Demić)
 *Pikon, Jože
 Pilić, Marko
 *Pintar, Franc
 *Pintar/Pinter, Friderik
 *Pintar, Jože
 *Pintar, Miha (Toledo)
 Pintarić, Francisko (Bura)
 *Pinter/Pintar, Karl
 *Plajh, Martin
 *Planinc, Ivan
 *Planinšek, Janez
 Plavljan, Glišo
 Pleše, Juro (George Plese)
 Plešnik, Pavao (Skicer)
 Pobor, Josip
 Pockov, Boro (Borivoj Pocković)
 *Počrvina, Miha (Mišel Pervina)
 *Podelek, Alojz
 *Podlesek, Ludvik (Lajoš)
 *Pogačar, Jože
 *Pograjec, Vinko
 *Pohlin, Florjan
 Poiani, Ferruccio
 *Poje, Peter
 *Pokeršnik, Pavel
 *Polc, Vinko
 Poldrugo, Valentin
 Poli, Ivan
 Polić, Stjepan (Steven)
 *Poljanšek, ...
 Pondeljak, Alojz (Aluj)
 Pontich, Giovanni
 Popović, Borivoje
 Popović, Dušan
 Popović, Ivan
 Popović, Jakov
 Popović, Konstantin Koča
 Popović, Maruice
 Popović, Miladin
 Popović, Đorđe Mladen (Tale)
 Popović, Svetozar (Sveta)
 Popović, Vladeta (Pinecki)
 Popović, Vladimir
 Popović, Vojin
 Popovski, Elisije (Ješa Todorović)
 Potocki, Drago
 *Potočnik, Franc
 *Potočnik, Slavko
 *Potrpin, Ivan
- *Požnel, Vili
 *Praznik, Ferdinand
 *Pregelj, Viktor
 Preger, Andrija
 *Prejevič, Rudolf
 *Prekoršek, Ivan
 Prela, Josip
 *Prelec/Prelz, Vinko
 *Premru, ...
 Presburcer, Vilko
 *Presnič, Pavle
 *Predniger (Preminger), Karel
 *Prevc, Franc
 Prgomet, Franjo (Josip Bubalo)
 Prica, Đuro (Mutina)
 *Primaš, Jaroslav
 *Primožič, Nazarij
 Prinz, Azzelino
 Prodanović, Boris Boro
 Prodanović, Ješa
 Prodanović, Ljubomir (Richard)
 Prolić, Milan
 *Prosec, Anton
 Prpić, Jakob
 Prpić, Mate
 Prpić, Stjepan Stipe
 Prša, Ivan (Spišić)
 *Prušnik, Ivan
 Prvulović, Dragiša
 Pudar, Stefan Stipe
 *Pufler, Hans Janko
 Puharić, Ivan (Rudolf Štajnberg;
 Kurtaladze)
 Punčić, Albert
 *Puntar, Karl
 Puratić, Jakov
 *Pustinšek (Pustišek), Albin
 Pušić, Josip
 Puškarić, Franjo
 *Pušnik (Puškin), Maks
- Quarantotto (Kvarantoto), Tomaso
- Rabljenović, Juraj
 Racheff, Gilseco
 Rački, Ivan (John Rackey)
 Radačić, Mirko
 Radaković, Milan (Johnny)
 Radaković, Milutin Mićo
 Radić, Borislav Boro
 Radić, Mirko
 Radojčević, Nikola

- Radojević, Branislav (Istorija)
 *Radoš, Ivan Djuro
 Radošević, Anđelko
 Radovanović, Mile
 Radović, Ivan
 *Radovljan, Anton
 Radunović, Vukašin
 Rađa, Jurin
 Rafael, Hasan
 Raguzovic, Paul
 Rajčev, Asilij
 Rajković, Ivica
 Rajšić, Miloš
 *Rak, Ferenc
 *Rak, Franjo
 *Rakar, Anton
 *Rakar, Pietro
 Rally (Rallof), Jim (Ivan Nicoloff)
 Ramović, Dragoslav
 *Rancinger, Anton Tone (Franc Štain)
 Raspor, Anton (Sibirac)
 Rašev, Stojan
 Rašlić, Tošo
 Ratković, Dragutin
 *Ratušnik, Kazimir
 Raušević, Danilo (Stefan Šojka)
 *Ravter, Dušan
 *Regent, Andrej
 *Rejc, Franc
 Rek, Riba
 *Repinc, Jože (Otto Baršak/Barška;
 Peter/Petar Bayer)
 Resar, Ivan Laurencije (Alojz Gigi Rezar)
 Reschitz-Zanoni, Ottilia
 Reškovac, Ilija
 Ribar, Pal
 Ribar, Veljo (Karl Anger; Dobrovoljskij A.
 P.)
 *Ribič, Ivan (Raho)
 *Rijavec, Rudolf
 *Rijavec, Štefan
 *Rinaldo, Robert (Julius Kariner;
 Tramčević)
 Ristoski, Pande (Panta Ristić)
 *Robič, Jakov
 Robljenović, Milan
 *Rode, Ivan
 Rody, John (Ivan Rodi)
 *Rogar, Anton
 *Rogatec, Štefan
 Rogina, Štefan
 Rohregger, Riccardo
- *Rojc, Anton
 Rokov, Diego
 Rolinger, Riccardo (Rišard)
 *Rome, Ciril
 Ropac, Ivan (Petar Domjanić)
 Rossetto, Venerio (Rino)
 Rossut, Domenico
 Rot, Jovan Nikola (Oskar Klekler; Liberov
 V. P.)
 Rozinaj, Jozef
 *Rozman, Franc Stane
 Rožman, Juraj
 *Rubek (Rubič), Franc
 Rujevčič, Ivan (John Gerlach; Ben)
 Rukavina, Josip Ivan (Ivo Vladić)
 Rukavina, Nikola
 Rulčić, Maksim
 *Rupar, Janez Ivan
 Rupčić (Rubchich; Rubick), Franjo (Frank)
 Rupić, Ivan
 *Rus, Ivan (Grand/Girand' Peter)
 Rusek, Anton
 Rušić, Adolf
 Ružić, Jerolim Franjo
- *Sabljak, Ivan
 *Sadar, Danilo
 Safranović, ...
 Saiz, Lodovico
 *Saje, Henrik (Henrih Sajc)
 *Saje, Viktor
 Sajfer, Pavle
 *Saksida, Jože (zorko Bratko)
 *Salej/Selej, Ivan
 *Salamon/Salomon, Albin
 *Salomon, Stanislav Stanko
 *Salomun, Jože
 Salopek, Anton
 Samardžić, Stanislav (Gregor Jurišić;
 Zadvorka D.)
 Sanković, Jozef
 *Santo, Ivan (Giovanni Zanier)
 Sarafin, Franjo
 Sarafindes, Homer
 *Sarazin, Franc
 *Sarazin, Robert (Roberto)
 Savić, Jakša
 Savić, Mihail
 Savić, Stevan
 Sbisà, Antonio
 *Schwartz, Carlo (Karlo Švarc)
 *Sedmak, Cveto Florijan

- Segala, Dario
 Segala, Domenico /r. 1902/
 Segala, Domenico (Fortuna) /r. 1909/
 Sehelegen, Jozef
 Sejtanov, Konstantin
 Sekso, Mirko
 Sekulić, Karlo (Jose Braceras; Doneli)
 *Seles, Anton
 Seles-Brozović, Ana
 Selihar, Večeslav Vencel
 *Semič, Stanko (Daki)
 Semren, Mirko
 Sencich, Francesco
 *Senčar, Drago
 *Senič, Franc
 Sende-Popović, Kornelija
 Serdar, Filip (Philip)
 Serdar, Milan
 Serdar, Stevan
 Serše, Stipo
 Sertić, Ivan
 Sestan, Lodovico
 *Sešlegen, Josip
 *Sever, Stanko
 Severdia, George
 *Sfiligoj Marko
 Silov, Ante
 Silov, Erih
 Silva (Pajić), Antonio
 *Silvester, Velko
 Simeoni, Drago (Peloza Ivković)
 Simeoni (Sošić), Josip
 Simeonov (Simonov), Boris
 Simić, Ilija
 Simić, Ramona
 *Simon, Miloš
 *Simončić, Gordan Anton
 *Simončić/Simonič, Drago Virgilij
 *Simončić Lino,
 Simonetti, Eugenia
 *Simoniti, ...
 Simonović, Grigori
 Sincovich, Giovanni
 *Sinigoj, Bruno
 Sinković, Franjo
 Sinković, Jozef
 Sipov, Aleksandar
 Sirić, Zoran
 Sirković, Petar
 Sivak, Stjepan
 *Skomerža, Ivan
 Skoplic (Skopljec), Ivan (John)
- Skornjak, Ferenc
 Slatković, Štefan Stjepan
 Smailagić, Hasan
 Smolčić, Ivan (John Small)
 *Smuk, Alojz
 *Snidarič, Anton
 *Snyder, John William
 *Snobl, Ivan (Bela)
 *Soban, Friderik
 Sokovich (Soković), Antonio
 Soldatić, Karlo
 *Solej, Ivan
 Soprani Zubranich, Pietro
 *Sotlar, Alojz
 *Spacapan, Anton
 Spahić, Marko (Gavro Janjić)
 Spanperger, Adam
 Spasić, Branko
 Spiller, Luigi
 Spirović, Đorđe (Georg)
 Sponza, Giovanni
 *Srečko, Joško
 Srnić, Roko
 Srtić, Ivan Franc
 Stamenković, Vojislav
 Stanich, Augusto
 Stanić, Ilija (Brale)
 Stanić, Stanko
 Stanisavljević, Dimitrije (Pierre Furman;
 Varner)
 Stanković, Jozef (Joe)
 Stanković, Milan
 Starčević, Pavao
 Starkić, Petar
 Stefanovich, Angeleko T. (Andjelko S. T.)
 Stefanović, Aleksej Aleksa
 Stefanović, Drago
 Stefanović, Ivan
 Stefanović, Milan (Kvaka)
 Stefanović, Mojsije
 Stefanović, Slavomir
 Stepa, Franc
 *Sterle, Franc
 Stić, Petar
 Stijkov (Stojakov), Emilijan Bratko
 Stilinović, Ivan
 *Stipančić/Stipanič, Janko
 Stišović, Obren Obrad
 Stojanović, Aleksandar Aleksije
 Stojanović, Miroslav (Lesko)
 Stojić, Ivan
 Stojković, Stanko Stane

- Stokić, Petar
 Stranich, Dionisio
 Stravicki, Igor
 *Strmole (Stermolej), Franc
 Stunković, Josip
 Sultanović, Boris
 Sunarić, Zlatko
 Supić, Stefan
 Sustar, Anton
 *Svanter (Svauter), Vlado

 Šabić, Blaž (Vlaho; Blaz /Blaise/ Sabic)
 Šabić, Jakov
 Šakić, Savo
 *Šalej, Franc
 *Šalej/Šale, Franjo
 *Šalej/Šale, Ivan
 Šalić, Ante
 Šalić, Ivan
 Šantić, Emil (Emilio)
 *Šarec, Ivan
 Šarić, Ante
 Šarić, Ivan Mate
 Šarić, Mate
 Šarić, Mijo
 Šarić, Stipe
 Šarle, Ivan
 Šarnjai, Illeš
 Šehić, Juso (Huso)
 Šimić, Anton (Dujo)
 Šimić, Rudolf Rudi
 Šimični, Josip
 Šimrak (Shimrak; Simrack), Petar
 Šimunc, Nikola
 *Šinkovec, Ivan
 *Šinkovec (Šinković), Franjo Franc
 Šiprak, Matija
 *Širca, Fortunat
 Širola, Eduard Edo
 Šiško, Antonio Ante
 Šiško, Mate
 Škarica, Vladislav
 *Šketelj, Alojz
 *Škoberne (Škobernac), Jože
 *Škobl, Franc
 Škondro, Ivo
 *Škrinja, Albin
 Šmit, Anton
 Šmit, Imre
 Šnajdar, Ivan
 Šnajder, Srečko
 Šneeman, Marija

 Šnobl, Franc František
 *Šol, Julij
 Šoljić, Marko
 *Štajner (Štajer), Oskar
 Štajnberger, Drago Adolf
 Štetler, Sigismund (Bobi)
 Štimac, Ivan (John; Perdakov; Perdek)
 Štimac, Nikola
 Štivić, Franjo Frank (Šuco)
 Štrok, Izidor
 Štrosmajer, Marko
 Štrukl (Strukl), Viktor (Furlani)
 Štrumberger, Adam (Mihail Mojsejenko;
 Romanič)
 Štrumberger, Anton
 *Štumberger, Josip
 Šubašić, Stipe
 Šubr (Subert), Viktor
 Šupica, Mane (Mate)
 Šupica, Stevo
 Švaguša, Drago
 Švaguša, Grgo
 *Šviligoj, Marko
 Švorinić, Ivan (John Stephen Svorinich;
 Skapular)

 *Tacar (Tavčar), Alojz
 Takač, ...
 Tamarut, Mihovil
 Tamburini, Giovanni
 Tandarić, Emil (Steve Tandarich; Bob
 Rebic)
 Tarnić (Farnić), Ostoja
 Tasevic, Mihailo (Michael T. Tasseff)
 *Tavčar, Julij
 *Tavčar, Jurij
 *Tekonja, Albert
 Temelkovski (Temov; Temoff; Tomoff),
 Vangel (Wangel)
 Teofilović, Milojko
 Thompson, Kresit
 Tihi, Juraj
 Tihi, Ljubomir
 Timotijević, Siniša
 Tintor, Jovan
 Tišler, Đorđe
 Tišma, Dušan
 Tišma, Petar
 Tišma, Toša
 Todorov, Dimitar
 Todorović, Aleksandar Aleks (Alex
 Torrance)

- Todorović, Milan
 Todorović, Vojo (Samuel Lerer)
 Tofonovich, ...
 Tomac, Matija
 Tomasini, Mario
 Tomaš, Stevo (Steve Thomas; Thompson)
 Tomašević, Stjepan
 Tomašić, Stefan
 Tomić, Ferić Ivan
 Tomšić, Ljubomir
 Tonković, Andrija
 Trajković, Mihajlo
 Trajkovski, Boris
 *Trefalt, Anton
 *Tremul, Ivan (Giovanni Tremolli)
 Trifunov, Stefan
 Trijavec, Andrea
 Trninić (Trnić), Mirko
 Trofanović, Miloško
 *Trojer, Ivan
 *Trpin, Ivan
 Trumić, Ostoja
 Trzan, Milan
 Tukim, Stefan
 Turčinović (Turcinovich), Nicolò
 *Turk, Ivan /r. 1909, delavec/
 Turk, Ivan /r. 1913, študent/
 Turk, Nikola
 Turkalj, Franjo Franc
 *Turšič, Franc
 *Tušek, Janez
 *Tušinek, Maks
 Tvrtković (Trtković), Mirko

 *Udovč, Valter
 Udovički, Lazar
 *Udvanc, Matija (Štefan Vajs; Rudolf Faltin)
 Ugarković, Grga
 Ugren, Karlo (Charles; Hranić; Kramen)
 Ujević, Luka
 *Ukmar, Anton (Josip/Hose Ogenj; Giuseppe Oghen; Jose Martinez)
 Ulmorich, Giuseppe
 *Umerza, Jože
 Uran, Nikola
 Uradin, Matija (Boris Borič, Terentij Linevič)
 Urfan, Agoli
 Uremović, Luka
 *Ušaj, Ciril (Pietro Baloni)
 Uvalić, Radivoj

 Uzelac, Blaž (Oskar Girke)
 Uzunovski, Cvetko
 Užarević, Anton

 Vacko, Mihail
 Vajs, Gerhard Braco (Stevan Petrović)
 Valcich, Biagio
 Valcich, Giacomo
 Valentić, Mijo (Michael Valetic)
 *Valentič/Valenčič, Baldo (Baldassare Valentich; Marco Dandolo)
 *Valentinčič, Emil
 *Valentinčič, Ivo (John)
 *Valentinčič (Valentič), Maks
 Valiani (Weiczen), Leo
 Valić (Volić), Dragutin
 Valjak, Đuka Luka
 Valjević, Saša
 *Valko, Jožef
 Valle (Valich), Carlo
 *Varesko, Julij (Juan Romero)
 Varga, Andre
 Varga, Stevan
 Varga, Ištvan
 Vasiljevski, Nikola (Nikita)
 *Vaskon, Nikola (Nikolò Vascon)
 Vasović, Vukašin
 *Vašič/Vasič, Marko
 Vatta, Rodolfo
 *Vatovec, Cesar (Cesare Vatovez)
 Vejvoda, Ivan
 Veli, Dedi
 *Verginela, Josip Ivan (Giovanni Giovanini)
 *Vergan, Jože
 *Verk, Franc
 Verkić, Milenko
 *Vertelj, Ivan
 Vesić, Ilija
 Vetrović, Ljubiša (Šuća)
 Vidak, Ivan
 Vidaković (Vidakovich), Mate (Matt)
 Vidaković, Matija (Roman Kostaluka; Zanjukovski)
 *Vidic, Srečko
 *Vidmar, Maks
 *Viezzolli (Vierrolli), Giordano
 Vijatov, Pavle
 Vikla, Fridrih
 Vikla, Karl
 Viktor, ...
 *Vilhar, Stanislav Stane
 Vincent, Ivan

- Vinovich, George Lawrence
 *Vižintin, Anton
 Vlahović, Veljko
 Vlajnić, Milan
 Vlajnić, Todor
 Vlašić, Nikola Ivan (Nick Vlasick)
 Vodopija, Evgenije
 Vodopija, Filip
 *Vodopivec, Albin
 *Vodopivec, ...
 *Vodnik (Vodovnik), Franc
 Voisalić, Ante
 Voja, Šilja
 Vokši, Asim (Volles)
 Volarić, Mate
 *Volčko (Voleko), Silvester Silvo
 Volić, Dragutin
 Vraneš, Mihajlo (Jovan Protić, Jovan Vladimirov)
 Vrdoljak, Luka
 Vrdoljak, Martin (Barbara)
 Vrdoljak, Pavao (Joso)
 Vrdoljak, Serafin
 *Vresk, Alojz
 Vriarić, Nikola
 Vugrinec, Martin
 Vučić (Vukić), Ivan
 Vuhler, Stanislav
 Vujačić, Luka (Teodorovič Fedor Arsenovič)
 Vujačić, Luka
 Vujović, Đuro (George)
 Vujović, Ratko (Čoče)
 Vukelić (Vukelitch, Vukelich), Nick
 Vukelić, Petar (Peter)
 Vukičević, Ratko
 Vukomanović, Pavle Stipe
 Vukonić, Lovro
 Vuković, Lazar
 Vuković, Matija
 Vuković, Miloš
 Vuksan, Petar /r. 1905/
 Vuksan, Petar /r. 1907/
 Vukušić, Božidar Božo

 Yanyovich, Joseph

 Zabunov, Spasoje
 *Zagozda, Ivan
 *Zajc, Ivan Janez
 *Zakrajšek, Ivan
 Zaradić, Ivan

 Zaričić, Dragutin
 Zdelar, Tomo
 Zecović/Zecevich, Milan
 Zele, Salko
 *Zelen, Milan
 *Zelen, Mirko
 Zelenković, Milan
 Zeman, Ilija
 Zercovich, Ugo
 Zerehich, Ivan
 *Zgrebec, Ciril
 Ziker, ...
 Zimmer, Robert
 Zlatic, Karlo Drago
 Zoljanić, Franjo
 Zoretić (Zorodić), Ivan
 Zorić, Velimir (Petar Frank)
 Zoričić, Dragutin Drago
 *Zorko, Branko
 Zorobabel, Mile (Lacan)
 Zrumić, Ostoja
 Zubrinić, Ivan
 Zuidarich, Antonio
 Zujčić, Mate
 Zurak, Miro
 Zustovich, Francesco

 *Žabkar, Peter (Zapkar; Jack Peterson)
 *Žagar, Engelbert Angel
 *Žagar, Mirko (Mijo, Mike)
 Željević, Vinko
 Žeželić, Ivan
 Žic, Franjo
 Žic, Stjepan
 Žikov/Živkov, Milan
 Živadinović, Aleksandar
 Živković, Đorđe /r. 1900/
 Živković, Đorđe /r. 1910/
 Živković, Ljubomir Ljupče
 Živković, Mladen
 Žnidarić, Henrik Riko
 *Žnidarič/Žnidaršič, Anton Tone
 Žubić, Božo
 Žubić, Branko
 Žubrinić, Ivan
 *Žulj, Martin
 Žunković, Dimitrije Demetar
 *Župan, Feliks
 Županić, Franjo
 Župić, Mate
 Žuratović, Nikola
 *Žvab/Žvrab, Miroslav